

Гносеологічна характеристика та процесуальне значення етапів і стадій призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи

Іван Яценко *

* Д-р вет. наук, професор, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8903-2129>, e-mail: yacenko-1971@ukr.net

DOI: 10.32353/khrife.1.2023.05 УДК 165.6/8:343.98:636.09(477)

Надійшло 03.03.2023 / Рецензовано 06.03.2023 / Прийнято до друку 15.03.2023 /
Доступно онлайн 31.03.2023

Мета дослідження: виокремити гносеологічні характеристики етапів призначення і проведення судово-ветеринарної експертизи та розкрити їх процесуальне значення для досудового розслідування й судового розгляду справ щодо тварин. Доведено, що ці етапи різняться за суб'єктом, метою, способами й містять свої складові: 1) підготовка матеріалів і призначення судово-ветеринарної експертизи (ухвалення рішення про призначення експертизи; виокремлення предмета експертизи; визначення категорії експертизи за процесуальними ознаками, черговості її виконання, обрання часу її проведення; підготовка вихідної інформації; отримання об'єктів для дослідження; обрання суб'єкта проведення; винесення процесуального документа про призначення експертизи й ознайомлення з ним обвинувачуваного (підозрюваного, підсудного); визначення доцільності присутності учасників процесу під час проведення експертизи; скерування процесуального документа про призначення експертизи й об'єктів дослідження суб'єктові її проведення; взаємодія суб'єктів призначення та проведення експертизи); 2) проведення судовим експертом досліджень із використанням спеціальних ветеринарних знань; 3) дослідження, оцінка й перевірка висновку судового експерта (отримання роз'яснень від експерта або його допит у суді; призначення додаткової або повторної експертизи (за потреби);

ознайомлення сторін із висновком). *Методологічне підґрунтя дослідження — системний підхід (загальнонаукові та спеціальні наукові методи).*

Ключові слова: *судово-ветеринарний експерт; етапи призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи; суб'єкт призначення судової експертизи; стадії підготовки матеріалів до проведення судово-ветеринарної експертизи; гносеологічна характеристика.*

Постановка наукової проблеми

Найбільш досконалою та відпрацьованою процесуальною формою використання спеціальних знань у судочинстві є судова експертиза, як слушно зауважує С. Ф. Брюхань¹. Важливе значення судової експертизи полягає в тому, що вона надає судочинству результати дослідження за будь-якими провадженнями (справами), а також є одним із засобів забезпечення прав і свобод людини².

У наукових джерелах питанням призначення та проведення судових експертиз приділено належну увагу, особливо формуванню сучасного теоретичного підґрунтя судово-експертної діяльності в Україні³, зокрема в умовах глоба-

лізації⁴. Оскільки висновок судового експерта є джерелом доказів (часто — найважливішим), то зволікання із призначенням судової експертизи затягує досудове розслідування та здатне призвести до закриття кримінального провадження без належних результатів⁵.

Реформування судово-експертної діяльності в Україні відбулося, зокрема, на запровадженні нових видів судових експертиз, одним із яких є судово-ветеринарна. Нині останню активно розвивають фахівці Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (далі — *ННЦ ICE*). Харківська наукова школа судово-ветеринарних експертів розробляє власну теоретичну

- 1 Брюхань С. Ф. Проблемні питання підготовки матеріалів для проведення судово-почеркознавчих експертиз. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15–16.04.2021). Харків, 2021. С. 115–116.
- 2 Ключев О. М. Удосконалення експертного забезпечення правосуддя: теоретичні, правові та організаційні аспекти. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 102–117. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.08 (дата звернення: 02.03.2023).
- 3 Угровецький О. П., Маланчак В. Є. Напрямки формування сучасного теоретичного підґрунтя судово-експертної діяльності в Україні. *Судова експертиза: сучасність та майбутнє* : зб. мат-лів кругл. столу (Львів, 25.01.2018). Львів, 2018. С. 132–135.
- 4 Кіпоурас П., Овсянникова І. Судово-експертна діяльність в умовах глобалізації. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 169–184. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.12 (дата звернення: 02.03.2023).
- 5 Сімакова-Єфремян Е. Б. Про необхідність удосконалення законодавства щодо здійснення судово-експертної діяльності в Україні. *Там само*. 2019. Вип. 19. С. 118–129. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.09 (дата звернення: 02.03.2023).

базу, методологію та праксеологію ⁶. Водночас постали питання розроблення й обґрунтування етапів підготовки матеріалів уповноваженою(-им) особою (органом) для призначення і проведення судової експертизи, зокрема судово-ветеринарної, адже саме цей етап має наріжне значення для кримінального процесу, процесів у інших галузях права, теорії та практики судової експертизи.

Отже, правильне розуміння процесуального значення етапів підготовки матеріалів для призначення й проведення судово-ветеринарної експертизи необхідне для чіткого й обґрунтовано-

го визначення підстав призначення та проведення такої експертизи, а також правильної реалізації правових норм цієї процедури.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Судово-ветеринарна експертиза є засобом забезпечення доказів і потужних інструментів утвердження істини в судочинстві як України ⁷, так і іноземних держав ⁸ у справах, учасниками провадження за якими є тварини, щодо: жорстокого поводження ⁹; порушення умов

- 6 Яценко І. В. Вплив новітніх наукових здобутків Харківської наукової школи судово-ветеринарних експертів на ефективність призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи. *Progressive Research in the Modern World: Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference (March 2—4, 2023)*. BoScience Publisher, Boston, USA, 2023. Pp. 27—44. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-2-4.03.23.pdf> (дата звернення: 02.03.2023).
- 7 Синовєрська Т. І. Міжнародний досвід розслідування жорстокого поводження з тваринами та напрями його запровадження у вітчизняну практику. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. Т. 1. С. 222—228. DOI: [10.32844/2618-1258.2019.1-1.38](https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.1-1.38) (дата звернення: 02.03.2023); Уварова Н. В. До проблеми кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (97). С. 138—140. DOI: [10.31733/2078-3566-2018-6-138-140](https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-6-138-140) (дата звернення: 02.03.2023); Полтава К. О. Кримінологічна оцінка рівня і динаміки жорстокого поводження з тваринами в Україні та напрями його запобігання. *Право і суспільство*. 2020. № 1. Ч. 2. С. 129—136. DOI: [10.32842/2078-3736/2020.1-2.22](https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-2.22) (дата звернення: 02.03.2023).
- 8 Stern A. W., McEwen B., McDonough S. P., Viner T., Brooks J. W., Kagan R., Brower A. Veterinary forensic pathology standards. *Journal of Forensic Science*. 2021. Vol. 66. Is. 3. Pp. 1176. DOI: [10.1111/1556-4029.14683](https://doi.org/10.1111/1556-4029.14683) (дата звернення: 02.03.2023); Kritchevsky J. Adding evidence-based medicine to forensic evidence. *Veterinary Journal*. 2014. Vol. 199. Is. 3. Pp. 315—316. DOI: [10.1016/j.tvjl.2013.10.039](https://doi.org/10.1016/j.tvjl.2013.10.039) (дата звернення: 02.03.2023); Cooper J. E., Cooper M. Veterinary involvement in forensic medicine. *The Veterinary Record*. 2021. Vol. 189. Is. 6. Pp. 249—250. DOI: [10.1002/etr.1004](https://doi.org/10.1002/etr.1004) (дата звернення: 02.03.2023).
- 9 Hannah H. W. The Impact of Animal Welfare and Animal Anti-Cruelty Laws on Veterinarians. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*. 1993. Vol. 23. Is. 5. Pp. 1109—1119. DOI: [10.1016/s0195-5616\(93\)50139-0](https://doi.org/10.1016/s0195-5616(93)50139-0) (дата звернення: 02.03.2023); Monsalve S., Souza de P. V., Lopes A. S., Leite L. O., Polo G., Garcia R. Veterinary Forensics, Animal Welfare and Animal Abuse: Perceptions and Knowledge of Brazilian and Colombian Veterinary Students. *Journal of Veterinary Medical Education*. 2021. Vol. 48. Is. 6. Pp. 640—648. DOI: [10.3138/jvme-2019-0138](https://doi.org/10.3138/jvme-2019-0138) (дата звернення: 02.03.2023); Bartelink E. J., Clinkinbeard Sh., Spessard C., Kilmartin A., Spangler W. L. Documenting non-accidental injury patterns in a dog abuse investigation: A collaborative approach between forensic anthropology and veterinary pathology. *Journal of Forensic Science*. 2022. Vol. 67. Is. 2. P. 756—765. DOI: [10.1111/1556-4029.14948](https://doi.org/10.1111/1556-4029.14948) (дата звернення: 02.03.2023).

- утримання¹⁰; дорожньо-транспортних пригод¹¹; крадіжок¹²; раптової смерті¹³; умисних отруень¹⁴ і голодування¹⁵; загибелі¹⁶; ураження електричним струмом¹⁷; утоплення¹⁸; завдання ушкоджень¹⁹, каліцтва²⁰, вогнепальних
- 10 Väärikkälä S., Koskela T., Hänninen L., Nevas M. Evaluation of Criminal Sanctions Concerning Violations of Cattle and Pig Welfare. *Animals*. 2020. Vol. 10. Is. 4. P. 715. DOI: 10.3390/ani10040715 (дата звернення: 02.03.2023).
 - 11 Campos Fonseca Pinto de A. C. B., Massad M. R. R., Ribas L. M., Baroni C. O., Tremori T. M., Reis S. T. J., Rocha N. S. Complete cardiac and bronchial avulsion in a dog: Post-mortem computed tomography and forensic necropsy analysis. *Journal of Forensic Radiology and Imaging*. 2017. Vol. 8. Pp. 45–47. DOI: 10.1016/j.jofri.2016.11.006 (дата звернення: 02.03.2023).
 - 12 Rubini S., Barbieri S., Gaudio R. M., Govoni G., Berna G. R., Fico R., Lorenzini R., Fontana M. C., Taddei R., Tassinari M. at all. Veterinary forensic sciences to solve a fatal case of predation on flamingos (*Phoenicopterus roseus*). *Veterinaria Italiana*. 2018. Vol. 54. Is. 2. Pp. 175–180. DOI: 10.12834/VetIt.1360.7488.1 (дата звернення: 02.03.2023).
 - 13 Piegari G., Cardillo L., Alfano F., Vangone L., Iovane V., Fusco G. Pathological, Bacteriological and Virological Findings in Sudden and Unexpected Deaths in Young Dogs. *Animals*. 2020. Vol. 10. Is. 7. P. 1134. DOI: 10.3390/ani10071134 (дата звернення: 02.03.2023).
 - 14 Fukushima A. R., Peña-Muñoz J. W., Leoni L. A. B., Nicoletti M. A., Ferreira G. M., Delorenzi J. C. M. O. B., Ricci E. L., Brandão M. E., Paula Pantaleon de L., Gonçalves-Junior V., Waziry P. A. F., Maiorka P. C., Souza Spinosa de H. Development, Optimization, and Validation of Forensic Analytical Method for Quantification of Anticholinesterase Pesticides in Biological Matrices from Suspected Cases of Animal Poisoning. *Toxics*. 2022. Vol. 10. Is. 5. Art. 269. DOI: 10.3390/toxics10050269 (дата звернення: 02.03.2023); Botelho A. F. M., Machado A. M. D., da Silva R. H. S., Faria A. C., Machado L. S., Santos H., Braga S. D., Torres B. B. J., Miguel M. P., Chaves A. R., Melo M. M. Fatal metaldehyde poisoning in a dog confirmed by gas chromatography. *BMC Veterinary Research*. 2020. Vol. 16. Is. 1. Art. 139. DOI: 10.1186/s12917-020-02348-w (дата звернення: 02.03.2023).
 - 15 Ricci E., D'Aquino I., Paciello O., Whitfield V., Ressel L. Quantitative histologic evaluation reveals different degree of liver atrophy in cachectic and starved dogs. *Journal of Veterinary Diagnostic Investigation*. 2022. Vol. 34. Is. 6. Pp. 937–943. DOI: 10.1177/10406387221128326 (дата звернення: 02.03.2023).
 - 16 Moore M. J., van der Hoop J., Barco S. G., Costidis A. M., Gulland F. M., Jepson P. D., Moore K. T., Raverty S., McLellan W. A. Criteria and case definitions for serious injury and death of pinnipeds and cetaceans caused by anthropogenic trauma. *Diseases of Aquatic Organisms*. 2013. Vol. 103. Is. 3. Pp. 299–264. DOI: 10.3354/dao02566 (дата звернення: 02.03.2023).
 - 17 Viner T. C., Kagan R. A., Lehner A., Buchweitz J. P. Anticoagulant exposure in golden eagle (*Aquila chrysaetos*) power line electrocution and wind turbine mortalities. *Journal of Wildlife Diseases*. 2022. Vol. 58. Is. 2. Pp. 348–355. DOI: 10.7589/JWD-D-21-00144 (дата звернення: 02.03.2023).
 - 18 Piegari G., Biase De D., d'Aquino I., Prisco F., Fico R., Ilami R., Pozzato N., Genovese A., Paciello O. Diagnosis of Drowning and the Value of the Diatom Test in Veterinary Forensic Pathology. *Frontiers in Veterinary Science*. 2019. Vol. 6. Art. 404. DOI: 10.3389/fvets.2019.00404 (дата звернення: 02.03.2023).
 - 19 Neto R. L. A. L. T., Vieson M. D. Brain Tissue Pulmonary Embolism Due to Severe Blunt Force Head Trauma in a Dog. *Journal of Comparative Pathology*. 2020. Vol. 175. Pp. 75–78. DOI: 10.1016/j.jcpra.2020.01.001 (дата звернення: 02.03.2023); Hsiou Ch.-L., Hsu Ch.-Ch., Liao P.-W., Yang F.-H., Lee A. N., Huang W.-H. Forensic Death Investigations of Dog Bite Injuries in 31 Cats. *Animals (Basel)*. 2022. Vol. 12. Is. 18. Art. 2404. DOI: 10.3390/ani12182404 (дата звернення: 02.03.2023).
 - 20 Hull K. D., Jeckel S., Williams J. M., Ciavaglia Sh. A., Webster L. M. I., Fitzgerald E., Chang Y.-M., Martineau H. M. Fox (*Vulpes vulpes*) involvement identified in a series of cat carcass mutilations. *Veterinary Pathology*. 2022. Vol. 59. Is. 2. Pp. 299–309. DOI: 10.1177/03009858211052661 (дата звернення: 02.03.2023).

травм²¹ і травм опорно-рухового апарату та внутрішніх органів²² тощо.

Питання призначення та проведення судових експертиз аналізували багато науковців, включно з автором цієї праці²³. Безумовно, їхні здобутки сприяли розв'язанню деяких проблем, хоча окремі питання до сьогодні не привернули належної уваги дослідників.

Процесуальним проблемам призначення різних видів судових експертиз присвятили свої наукові розвідки багато українських теоретиків і практиків, а саме: С. Ф. Брюхань²⁴ (підготовка матеріалів під час призначення судово-почеркознавчих експертиз: алгоритм дій

уповноваженої особи, яка проводить досудове розслідування); О. В. Гладіліна²⁵ (судово-медичні експертизи під час розслідування умисних убивств; взаємодія органів досудового розслідування з державними спеціалізованими судово-медичними установами); С. О. Іваницький²⁶ (судові трасологічні експертизи); М. Г. Поліщук²⁷ (експертиза як форма застосування спеціальних знань у цивільному процесі); М. Г. Щербаковський²⁸, Е. Б. Сімакова-Єфремян²⁹, Є. І. Макаренко³⁰, А. М. Лазебний та І. І. Божук³¹ (судові експертизи у кримінальному провадженні); Р. Л. Степанюк і В. В. Іонова³² (судова молекулярно-

- 21 Bradley-Siemens N., Brower A. I. Veterinary Forensics: Firearms and Investigation of Projectile Injury. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 988–1000. DOI: [10.1177/0300985816653170](https://doi.org/10.1177/0300985816653170) (дата звернення: 02.03.2023).
- 22 DeLay J. Postmortem findings in Ontario racehorses, 2003–2015. *Journal of Veterinary Diagnostic Investigation*. 2017. Vol. 29. Is. 4. Pp. 457–464. DOI: [10.1177/1040638717700690](https://doi.org/10.1177/1040638717700690) (дата звернення: 02.03.2023).
- 23 Яценко І. В. Проблеми укладання уповноваженою особою постанови про призначення судово-ветеринарної експертизи та шляхи їх вирішення. *Форум Права*. 2022. Вип. 73. № 2. С. 6–21. DOI: [10.5281/zenodo.6471059](https://doi.org/10.5281/zenodo.6471059) (дата звернення: 02.03.2023).
- 24 Брюхань С. Ф. Зазнач. твір.
- 25 Гладіліна О. В. Призначення судово-медичних експертиз: проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 2. Т. 2. С. 61–63.
- 26 Іваницький С. О. До питання призначення трасологічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15–16.04.2021). Харків, 2021. С. 169–170.
- 27 Поліщук М. Г. Експертиза як форма використання спеціальних знань у цивільному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 125–127. DOI: [10.32782/2524-0374/2021-3/30](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/30) (дата звернення: 02.03.2023).
- 28 Щербаковський М. Г. Обов'язкове призначення судових експертиз у кримінальному провадженні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 148–157.
- 29 Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про призначення та проведення судової експертизи у кримінальному процесі України. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики* : тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 20.12.2016). Харків, 2016. С. 254–256.
- 30 Макаренко Є. І., Здор В. М. Проблеми призначення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 218–222. DOI: [10.32842/2078-3736-2019-3-1-36](https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-36) (дата звернення: 02.03.2023).
- 31 Лазебний А. М., Божук І. І. Актуальні питання призначення криміналістичних судових експертиз в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2021. № 1 (41). С. 68–76. DOI: [10.33216/2218-5461-2021-41-1-68-76](https://doi.org/10.33216/2218-5461-2021-41-1-68-76) (дата звернення: 02.03.2023).
- 32 Степанюк Р. Л., Іонова В. В. Призначення судової молекулярно-генетичної експертизи на стадії досудового розслідування: проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3 (91). С. 307–319. DOI: [10.33766/2524-0323.91.307-319](https://doi.org/10.33766/2524-0323.91.307-319) (дата звернення: 02.03.2023).

генетична експертиза на стадії досудового розслідування).

Отже, відсутність гносеологічної характеристики та процесуального значення етапів призначення й проведення судово-ветеринарної експертизи негативно позначається на практиці проведення судово-ветеринарної експертизи, спричиняючи необґрунтовані відмови у її проведенні; підміну судової експертизи іншими процесуальними діями; постановку питань, що виходять за межі компетенції судового експерта, тощо.

Мета статті

Виокремити гносеологічні характеристики етапів призначення і проведення судово-ветеринарної експертизи та розкрити їх процесуальне значення для досудового розслідування й судового розгляду справ щодо правопорушень проти життя і здоров'я тварин.

Методи дослідження

Методологічним підґрунтям дослідження є системний підхід, зумовлений специфікою порушеної теми та пов'язаний із застосуванням загальнонаукових і спеціальних наукових методів, поміж яких:

- *аналіз, синтез, аналогія* — для визначення сутності категоріального апарату гносеологічної характеристики та процесуального значення етапів призначення і проведення судово-ветеринарної експертизи;

- *формально-логічний* — для впорядкування алгоритму призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи;
- *логіко-граматичний* — для з'ясування етимологічного змісту поняття «етапи призначення і проведення судово-ветеринарної експертизи»;
- *логіко-юридичний* — для дослідження й розв'язання проблемних питань правових норм;
- *системно-структурний* — для систематизації та структурування питань щодо призначення і проведення судово-ветеринарної експертизи;
- *моделювання* — для прогнозування й розроблення питань призначення і проведення судово-ветеринарної експертизи, а також окреслення шляхів її вдосконалення.

Викладення основного матеріалу дослідження

Нормативно-правовою базою, що регулює порядок призначення судової експертизи, зокрема судово-ветеринарної, є Кримінальний процесуальний кодекс України (далі — *КПК*)³³, Цивільний процесуальний кодекс України (далі — *ЦПК*)³⁴, Господарський процесуальний кодекс України (далі — *ГПК*)³⁵, Кодекс адміністративного судочинства України (далі — *КАС*)³⁶, Закон України «Про судову експертизу» (далі — *профільний*

33 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

34 Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

35 Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

36 Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

Закон) ³⁷, Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі — *Інструкція № 1*) ³⁸, Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах (далі — *Інструкція № 2*) ³⁹, Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (далі — *профільні НМР*) ⁴⁰.

Принагідно зауважимо, що цілком поділяємо наукову позицію Ю. І. Азарова ⁴¹ про потребу замінити спеціальні терміни чинного законодавства України із судово-експертної діяльності, а саме термін «експертиза» — терміном «судова експертиза», термін «експерт» — терміном «судовий експерт», термін «висновок експерта» — терміном «висновок судового експерта». Такий принциповий підхід обумовлюватиме конкретну галузь експертної діяльності — судову, а не будь-яку іншу.

Як відомо, призначення судової експертизи на стадії досудового розслідування є процесуальною дією уповноваженої особи (прокурора, слідчого, дізнавача) або слідчого судді зі з'ясування фактичних даних та обставин із використанням спеціальних знань. Призначення та проведення судової експертизи у кримінальному процесі можливе тільки після відкриття кримінального провадження та складання уповноваженою(-им) на це особою (органом) процесуального документа про її призначення, а в інших видах судочинства — після укладання договору із приватним судово-ветеринарним експертом або експертною установою за письмовим зверненням особи (п. 1.8 розд. I Інструкції № 1 ⁴²) або ухвала суду, якщо експертизу призначив суд (ст. 103—104 ЦПК ⁴³).

Підставою для призначення судової експертизи у кримінальному провадженні є рішення уповноваженої особи, яка проводить досудове розслідування, наявність клопотань учасників

37 Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

38 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

39 Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : затв. наказом Мін'юсту України від 12.12.2011 р. № 3505/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

40 Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

41 Азаров Ю. І. Щодо окремих питань призначення та проведення експертизи у кримінальному провадженні. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики* : зб. тез доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 08.07.2016). Київ, 2016. С. 34—36. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2016/zbirn_nayk_zabezpech.pdf (дата звернення: 02.03.2023).

42 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

43 Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

кримінального процесу, норма законодавства, що свідчить про необхідність призначення судової експертизи, рекомендації спеціальних криміналістичних методик із розслідування окремих видів правопорушень. Процесуальний документ уповноваженої(-го) особи (органу) про призначення експертизи (ухвала слідчого судді або постанова прокурора, слідчого, дізнавача (на стадії досудового розслідування) або суду (на стадії судового слідства)) розпочинає процесуальні відносини між суб'єктами призначення та проведення судової експертизи. Організаційні, контрольні функції та функції щодо матеріально-технічного забезпечення виконання судової експертизи покладено на керівника установи, у якій її проводять (п. 1.10 і 1.11 розд. I Інструкції № 1⁴⁴).

Підставою для призначення судово-ветеринарної експертизи є потреба у залученні спеціальних ветеринарних знань. У кожному конкретному випадку ці обставини обумовлює уповноважена(-ий) особа (орган), яка (який) призначає судово-ветеринарну експертизу або залучає судового експерта.

Узагальнюючи викладене вище, зауважимо, що потреба у проведенні судово-ветеринарної експертизи виникає, якщо для розв'язання обставин, істотних для справи, необхідно провести дослідження із застосуванням спеціальних наукових знань із ветеринарної медицини; існує сумнів щодо достовірності даних, отриманих під час проведення слідчих дій; необхідно переві-

рити версію уповноваженої особи, яка проводить досудове розслідування. Констатуємо, що немає потреби призначати судово-ветеринарну експертизу, якщо фактичні дані й обставини правопорушення можна доволі ефективно з'ясувати шляхом проведення інших слідчих дій: допиту, огляду, обшуку тощо. Утім, такі ситуації трапляються не часто.

Процес призначення і проведення судово-ветеринарної експертизи, як і будь-якої іншої судової експертизи, містить три етапи (див. рис. 1).

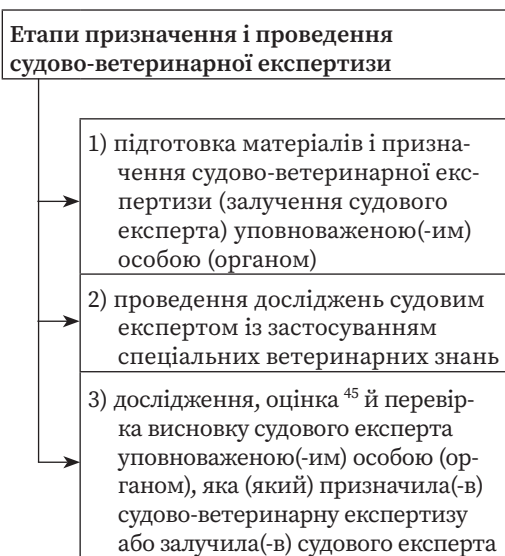

Рис. 1. Етапи призначення і проведення судово-ветеринарної експертизи

Зауважимо: виокремлені етапи різняться за суб'єктом, метою та способами, до того ж кожен з етапів має свої складові. Схарактеризуємо кожен із них.

44 Інструкція про призначення та проведення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

45 За правилами української мови іменник «оцінка» доцільно застосовувати тільки на означення результату процесу, позначення якості знань і поведінки учнів або думки, міркування про якість, характер когось (чогось), а прикметник «оціночний» є калькою з російської. В українській мові слід послуговуватися дієсловом «оцінювати» («оцінити») і прикметником «оцінний» відповідно. Проте, зважаючи на сталі застосування в чинних нормативно-правових актах, що регулюють експертну діяльність, згаданих помилкових словоформ, ми змушені оперувати у цій праці саме ними.— Ред.

На слушну думку М. Г. Щербаковського, підготовка матеріалів для призначення судової експертизи є системою процесуальних, організаційно-тактичних і технічних дій зі збору, підготовки й оформлення необхідних для проведення експертизи об'єктів судово-експертного дослідження⁴⁶. На переконання автора цього дослідження, важливе значення для підготовки до проведення судово-ветеринарної експертизи має спеціаліст (фахівець), якого уповноважена(-ий) особа (орган) залучає до участі в проведенні слідчих дій. Найчастіше це огляд місця події або огляд місця виявлення трупа тварини⁴⁷.

Сприятлива ситуація для участі фахівця у слідчих діях полягає в такому: *по-перше*, він цілеспрямовано допомагає уповноваженій особі, яка проводить досудове розслідування, правильно здійснити вилучення (виїмку) різних матеріальних джерел інформації, оскільки саме спеціаліст знає особливості об'єктів і суттєві можливості проведення подальшої судово-ветеринарної експертизи; *по-друге*, фахівець здатний дослідити не окремі предмети та сліди, штучно ізольовані від середовища, у якому їх виявили для дослідження в лабораторних умовах, а всю сукупність цих слідів, що утворюють цілісну картину події правопорушення. Наприклад, опис розпізнавальних ознак трупа (вид, стать, вік, порода), оцінювання тілобудови, зазначення пози та членорозташування трупа, установлення трупних явищ (трупного охолодження, залякнення, трупних плям, висихання, автолізу, гнильних змін); опис стану шкіри та її похідних, окремих ділянок тіла й органів,

доступних для огляду зовні; з'ясування локалізації та характеру ушкоджень, наявності схожих на кров слідів та інших нашарувань на трупі тварини й на інших предметах, виявлених на місці події; опис ложа трупа. З огляду на наведене, специфіка слідової картини події полягає в тому, що її можна досліджувати як самостійне цілісне утворення в усій багатогранності системно-структурних зв'язків.

І етап. Підготовка матеріалів і призначення судово-ветеринарної експертизи (залучення судового експерта) уповноваженою(-им) особою (органом)

Специфікою *першого етапу* призначення судово-ветеринарної експертизи є дослідження обстановки події, висунення версій про подію, виокремлення матеріального джерела інформації та постановка завдання судово-ветеринарному експертові. Цей етап підготовки матеріалів і призначення судово-ветеринарної експертизи містить стадії, перелік яких подано на рис. 2.

Схарактеризуємо кожну стадію докладніше.

1. Ухвалення уповноваженим суб'єктом рішення про призначення судово-ветеринарної експертизи

Для того щоб ухвалити обґрунтоване рішення про необхідність проведення судово-ветеринарної експертизи в межах кримінального провадження, а також дізнатися про її можливості й ефективність для досудового розслідування правопорушень⁴⁸, необхідно провести аналіз слідчої ситуації, з'ясувати механізм події правопорушення, виокремити об'єкти, що взаємодіють.

46 Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учеб.-практ. пособ. Харьков, 2005. С. 187.

47 Яценко І. В. Проблеми використання спеціальних ветеринарних знань під час огляду трупа тварини на місці події та шляхи їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 485–505. DOI: [10.32782/2524-0374/2023-1/114](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/114) (дата звернення: 02.03.2023).

48 Яценко І. В., Дереча Л. М. Можливості судово-ветеринарної експертизи як нового виду судових експертиз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 550–567. DOI: [10.32353/khrife.1.2019.044](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.044) (дата звернення: 02.03.2023).

Стадії підготовки матеріалів і призначення судово-ветеринарної експертизи

→	1. Ухвалення уповноваженим суб'єктом рішення про призначення судово-ветеринарної експертизи
→	2. Виокремлення конкретного предмета судово-ветеринарної експертизи
→	3. Визначення категорії судово-ветеринарної експертизи за процесуальними ознаками
→	4. Визначення черговості призначення судово-ветеринарної експертизи сукупно з іншими судовими експертизами
→	5. Обрання часу проведення судово-ветеринарної експертизи
→	6. Підготовка вихідної інформації, отримання об'єктів і зразків для проведення судово-ветеринарної експертизи
→	7. Обрання суб'єкта проведення судово-ветеринарної експертизи
→	8. Винесення процесуального документа про призначення судово-ветеринарної експертизи
→	9. Скерування процесуального документа про призначення судово-ветеринарної експертизи, об'єктів дослідження та зразків суб'єктові її проведення
→	10. Визначення доцільності присутності учасників процесу під час проведення судово-ветеринарної експертизи
→	11. Взаємодія суб'єктів призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи

Рис. 2. Стадії підготовки матеріалів і призначення судово-ветеринарної експертизи

За особистою практикою судово-ветеринарної експертизи маємо зауважити, що доволі часто суб'єкти призначення судово-ветеринарної експертизи недостатньо мірою обізнані з її процедурою, особливо слідчі й дізнавачі, яким доводиться призначати її вперше. На

допомогу підрозділам Національної поліції України розроблено та видано друком науково-методичні рекомендації з інформацією про особливості призначення судово-ветеринарної експертизи й організацію доказування цих фактів у кримінальних провадженнях⁴⁹.

49 Цуцкірідзе М. С., Орлова Т. А., Яценко І. В. та ін. Криміналістична характеристика проявів жорстокого поводження з тваринами. Особливості призначення судово-ветеринарної експертизи та організація доказування цих фактів у кримінальних провадженнях / Як захистити тварин від жорсткого поводження: організаційні, кримінальні, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-метод. рек. для підрозд. Нацполіції України. Харків, 2023. 87 с.

Будь-яку судову експертизу признають, *по-перше*, за прямою вказівкою закону, *по-друге*, коли з'ясувати фактичні дані, що мають значення для справи, можна винятково за допомогою спеціальних знань. Наголошуємо: установити причину смерті тварини (наприклад, у разі неправильного надання ветеринарної допомоги), або визначити заподіяну здоров'ю шкоду (наприклад, перевищення вмісту ксенобіотиків або будь-яких патогенів у кормах чи кормових добавках, особливо небезпечних для життя тварини, зокрема тих, що можуть спричинити отруєння), чи з'ясувати ступінь тяжкості шкоди здоров'ю тварини (у вигляді тілесних ушкоджень або каліцтва) тощо неможливо в інший спосіб, аніж шляхом проведення судово-ветеринарної експертизи із застосуванням спеціальних ветеринарних знань⁵⁰.

Утім, у чинному КПК відсутні прямі правові норми щодо обов'язкового проведення судово-ветеринарної експертизи, на відміну від судово-медичної (ч. 2 ст. 242 КПК⁵¹), тому пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 242 «Підстави проведення експертизи» КПК пунктами 7 і 8 такого змісту:

«7) *установлення причини смерті тварини;*

8) *з'ясування тяжкості шкоди та характеру тілесних ушкоджень, заподіяних здоров'ю тварини».*

Зауважимо: необґрунтована відмова уповноваженої особи від призначення судово-ветеринарної експертизи під час досудового розслідування може призвести до неповного дослідження доказового матеріалу, що, своєю чергою, може спричинити повернення кримінального провадження на додаткове розслідування.

Відповідно до процесуального законодавства судову експертизу (зокрема, судово-ветеринарну) признають за зверненням сторін кримінального провадження, а також за дорученням слідчого судді, або суду, або уповноваженої особи, яка проводить досудове розслідування, що відповідає вимогам ч. 1 ст. 242 КПК⁵². КПК також регламентує порядок залучення експерта (ст. 243), розгляд слідчим суддею клопотання про проведення експертизи (ст. 244), проведення експертизи за ухвалою суду (ст. 332 КПК)⁵³.

У ЦПК обумовлено: призначення експертизи судом (ст. 103), постановлення судом ухвали про призначення експертизи (ст. 104), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 106), збирання матеріалів для проведення експертизи (ст. 107)⁵⁴.

У ГПК передбачено: призначення експертизи судом (ст. 99), постанова ухвали про призначення експертизи (ст. 100), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 101), збирання матеріалів для проведення експертизи (ст. 102)⁵⁵.

50 Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи та його значення в теорії і практиці судової експертизи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. Вип. 73. Т. 2. С. 163, 165. DOI: [10.24144/2307-3322.2022.73.55](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.55) (дата звернення: 02.03.2023).

51 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

52 Там само.

53 Там само.

54 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

55 Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

КАС виокремлює: призначення експертизи судом (ст. 102), постановлення судом ухвали про призначення експертизи (ст. 103), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 104), збирання матеріалів для експертного дослідження (ст. 105) ⁵⁶.

Акцентуємо увагу та тому, що замовник судово-ветеринарної експертизи має зазначити у клопотанні конкретні питання, на які судово-ветеринарний експерт має дати відповіді. Суб'єкт призначення судово-ветеринарної експертизи задовольняє клопотання учасників процесу про її призначення та проведення, якщо обставини, установлені в експертний спосіб, можуть мати значення для кримінального провадження й не можуть бути встановлені в інший спосіб (наприклад, шляхом допиту, обшуку тощо). Якщо клопотання про призначення судово-ветеринарної експертизи цілком або частково відхиляють, то підстави відмови потрібно обґрунтувати.

2. Визначення конкретного предмета судово-ветеринарної експертизи

Предмет судово-ветеринарної експертизи окреслює сукупність фактичних даних та обставин провадження (справи), пов'язаних зі шкодою, заподіяною здоров'ю і життю тварини (зокрема: характером, механізмом, черговістю, послідовністю, тяжкістю, прижиттєвістю або посмертністю й давністю утворення тілесних ушкоджень; виникненням і поширенням захворювань; причиною каліцтва або смерті; дефектним наданням ветеринарної допомоги; безпечністю та

якістю кормів і кормових добавок), які судово-ветеринарний експерт визначає з оперттям на спеціальні знання з метою розв'язати ідентифікаційні, діагностичні та ситуаційні завдання ⁵⁷.

Розуміння предмета судово-ветеринарної експертизи дає змогу суб'єктові її призначення:

- сформулювати питання, які одночасно є завданнями, винесеними на розв'язання судовому експертові;
- окреслити коло фактичних даних, які потрібно встановити експертним шляхом;
- надати експертній установі або приватному судовому експертові лише ті матеріальні об'єкти, які є матеріальними носіями інформації (у межах предмета конкретної судово-ветеринарної експертизи або комплексної судової експертизи).

На практиці перевагу віддають комплексному підходу: одночасне врахування кількох критеріїв дає змогу точно виокремити предмет судово-ветеринарної експертизи та правильно сформулювати й однозначно сформулювати коло питань, які має розв'язати експерт.

3. Визначення категорії судово-ветеринарної експертизи за процесуальними ознаками

Від природи носія інформації (наданого на дослідження об'єкта судової експертизи) і фактичних даних та обставин, які необхідно встановити (предмет судової експертизи), залежать клас, рід і вид

56 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

57 Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи ... С. 154—173. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.55 (дата звернення: 01.04.2023).

судової експертизи відповідно до її класифікації за спеціальними знаннями⁵⁸. Категорії судово-ветеринарної експертизи також виокремлюють за процесуальними ознаками: первинна (основна), додаткова, повторна, комісійна або комплексна. Дослідження об'єктів часто потребує застосування спеціальних знань із кількох галузей науки (наприклад, установлення видової належності кісток скелета або окремих решток тварини — із ветеринарії, біології та молекулярної генетики; отруєння — із ветеринарії, хімії і/або токсикології тощо): у такому разі призначають *комплексну судову експертизу* (наприклад, судову ветеринарно-біологічну, або ветеринарно-молекулярно-генетичну, або ветеринарно-медичну, або ветеринарно-трасологічну та ін.).

Суб'єкт призначення *повторної* або *додаткової судової експертизи*, окрім об'єкта(-ів) експертизи, надає на подібні дослідження висновки попередніх експертиз із усіма додатками, а також додаткові матеріали, що стосуються предмета експертизи, зібрані після надання первинного висновку, а в процесуальному документі про призначення експертизи (залучення експерта) обґрунтовує мотиви такого призначення (п. 3.3 розд. III Інструкції № 1⁵⁹). Доцільність такої процедури підтверджено власною практикою судово-експертної діяльності автора цієї публікації.

4. Визначення черговості призначення судово-ветеринарної експертизи сукупно з іншими судовими експертизами

Судово-ветеринарна експертиза може бути складовою комплексу різних експертиз щодо того самого об'єкта або гру-

пи об'єктів, комплексного дослідження в межах однієї судової експертизи. Із гносеологічних позицій ці поняття однакові, а процесуально різні, хоча загалом свідчать про комплексний підхід до предмета дослідження.

У такому комплексі уповноважена особа, яка проводить досудове розслідування, має визначити послідовність проведення судових експертиз: якщо ті самі об'єкти мають піддати різним експертним дослідженням; якщо результатом одних судових експертиз зумовлятимуть результати інших; якщо застосовані до об'єкта руйнівні методи дослідження суттєво змінять його властивості й унеможливають (повністю або частково) проведення повторної судово-ветеринарної або інших подальших експертиз. Наприклад, для обчислення збитків у разі мору бджіл унаслідок отруєння хімікатами (пестицидами) полів із медоносами спочатку необхідно визначити причину смерті комах, довівши експертним шляхом причиново-наслідковий зв'язок між наявністю пестицидів у їхніх організмах та в ґрунті й рослинах шляхом проведення комплексної судової ветеринарно-токсикологічної експертизи, і лише після цього призначити судово-економічну експертизу. За потреби сукупно з іншими судовими експертизами за кримінальним провадженням щодо загибелі ссавців призначають: спершу — судово-ветеринарну експертизу (для з'ясування патоморфологічних змін у трупах), залежно від її результатів — судово-токсикологічну експертизу (для виключення смерті тварин від отруєння) або судово-балістичну (для визначення причини смерті: від вогнепальної або вибухової травми)

58 Сімакова-Єфреман Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. С. 71—90.

59 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

і судово-товарознавчу (для обчислення вартості загиблих тварин). Через застосування руйнівних методів (приміром, у разі розтину органів трупа тварини тощо) у судово-ветеринарній експертизі заведено фотографувати (за правилами судової фотографії) усі етапи дослідження, а фотографії розміщати в додатках до висновку експерта.

5. Обрання часу проведення судово-ветеринарної експертизи

Кримінально-процесуальне законодавство не обумовлює строків призначення будь-якої судової експертизи, зокрема судово-ветеринарної. Це вирішує суб'єкт призначення судової експертизи, зважаючи на конкретну ситуацію й тактичні міркування (очікувані обсяг і характер доказової інформації), головне — призначити її вчасно, аби запобігти порушенню строків розслідування, з одного боку, і незворотним змінам в об'єктах дослідження, з іншого (наприклад, у трупі тварини⁶⁰ (через дію інтенсивно розмножуваних мікроорганізмів і ферментів власних тканин) за одну добу⁶¹ (пізній постмортальний період) розвиваються процеси автолізу та гниття (унаслідок чого змінюються органолептичні, фізичні й хімічні характеристики органів і тканин), що може спотворити оцінку макро- та мікроскопічних ознак і спричинити помилки в судово-ветеринарному діагнозі й у визначенні механізму тілесного ушкодження та часу настання смерті тощо⁶²). До того ж складність досліджень у судово-ветеринарній експертизі передбачає значні витрати часу на її проведення.

Наступному (повторному, додатковому) судово-ветеринарному дослідженню може завдати навіть заморожування, адже під час заморожування й дефростації кристали замерзлої рідини частково руйнують тканини, забарвлення та пружність тканин змінюються, через що суттєво втрачаються специфічні ознаки, які можуть виявитися патогномонічними для певного виду ушкоджень або захворювань, що спричинили смерть тварини. До того ж заморожування трупа тварини, насильницька смерть якої настала внаслідок отруєння, може цілком або частково знищити сліди отрути, що завдасть виявити її в органах і тканинах навіть із застосуванням високоточних технічних приладів, отже — не дасть змоги дійти правильного висновку про причину смерті тварини.

Підморожування (заморожування) трупа тварини, смерть якої спричинено дією хвороботворного чинника, змінює або знищує патологоморфологічну картину, що унеможливує правильну постановку судово-ветеринарного діагнозу й надання висновку експерта в імовірній формі.

Будь-які посмертні зміни у трупі тварини в разі його охолодження, підморожування або заморожування не впливають лише на експертну оцінку й постановку судово-ветеринарного діагнозу щодо переломів кісток скелета, вивихів суглобів, а також розриву м'язів, зв'язок, сухожилків, синовіальних сумок, внутрішніх органів тощо.

Найбільш оптимальним (за неможливості якнайшвидше провести судово-

60 Труп тварини вважають свіжим протягом 24 годин за температури зовнішнього середовища +18 °С.

61 Yatsenko I., Kazantsev R. Cytomorphological characteristics of necroptates of internal organs of dogs in the early post-mortem period in the aspect of forensic veterinary examination. *Ukrainian Journal of Veterinary Sciences*. 2022. Vol. 13. No. 4. Pp. 60–74. DOI: 10.31548/ujvs.13(4).2022.60-74 (дата звернення: 02.03.2023).

ветеринарне дослідження) є охолодження труп тварини (0...+4 °C) протягом 2–3 діб. За потреби зберігати труп тварини більш тривалий строк, його необхідно підморозити (0...–2 °C) або заморозити (–8 °C). Для тимчасового зберігання трупів тварин слід облаштувати спеціальні холодильні камери (наприклад, у притулках для тварин, лабораторіях Держпродспоживслужби або науково-дослідних установ судової експертизи Мін'юсту України), якими матиме змогу скористатися уповноважена(-ий) особа (орган), яка (який) проводить досудове розслідування правопорушення проти тварини. До прикладу, фахівці ННЦ ІСЕ здійснюють судово-ветеринарний розтин на базі комунального підприємства «Центр поводження з тваринами» (там тимчасово зберігають у холодильній камері трупи підекспертних тварин) за договором між установами.

Те саме стосується негайного судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини: із плином часу рани загоюються, синці зникають, змінюється морфологія рубців ран на шкірі, що або унеможлиблює визначення давності утворення ушкодження, або робить висновок експерта ймовірним. Якщо негайно провести судово-ветеринарну експертизу неможливо, то уповноважена(-ий) особа (орган), яка (який) проводить досудове розслідування, може залучити фахівців потрібної галузі ветеринарної медицини із освітнім рівнем спеціаліста або магістра. Відомості про результати досліджень такі фахівці викладають у письмовому консультативному висновку з особистим підписом, належно засвідченим. Варто зауважити: ці фахівці не визначають ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини⁶².

Отже, суб'єкт призначення судово-ветеринарної експертизи має якнайшвидше зібрати матеріали справи, ухвалити процесуальний документ про призначення експертизи та спрямувати їх до експертної установи на виконання.

Якнайшвидше призначати судово-ветеринарну експертизу потрібно ще й тому, що її проведення й укладання висновку експерта потребує певного часу, обумовленого складністю дослідження. Ще одним критерієм готовності уповноваженої(-го) особи (органу) до призначення судово-ветеринарної експертизи є зібрання необхідних для її проведення матеріалів у повному обсязі. Так, якщо об'єктом судово-ветеринарної експертизи є труп тварини, то суб'єкт призначення судово-ветеринарної експертизи має організувати огляд цього трупа на місці події, залучивши фахівця в галузі ветеринарної медицини, і скласти відповідний протокол огляду; якщо тварина, якій надавали ветеринарну допомогу у клініці ветмедицини, жива, то зібрати й долучити до кримінального провадження ветеринарні документи (виписку з історії хвороби або амбулаторної картки хворої тварини тощо); якщо корма або кормові добавки — залучити фахівця ветеринарної медицини для їх огляду на місці знаходження, здійснити відбір проб для лабораторних досліджень і запакувати їх.

6. Підготовка вихідної інформації, отримання об'єктів і зразків для проведення судово-ветеринарної експертизи

Це важлива процесуальна стадія, яка істотно впливає на якість експертного дослідження й обґрунтованість висновку експерта. Усі джерела інформації, необхідні для призначення судово-

62 Яценко І. В., Парилівський О. І. Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини (методичні рекомендації). Харків, 2022. 47 с.

ветеринарної експертизи, слід розподілити на *процесуальні* (ухвала слідчого судді або суду, протоколи слідчих дій, об'єкти дослідження, зразки для порівняльного дослідження, висновки первинної судово-ветеринарної експертизи, матеріали кримінального провадження (за клопотанням судового експерта): протоколи оглядів з додатками, протоколи вилучення речових доказів тощо) і *непроцесуальні* (нормативно-правові акти й підзаконні документи, еталони, колекції, джерела літератури, програмні продукти та ін.).

Вихідна інформація має задовольняти загальним умовам: *допустимості*, тобто придатності з позицій законності джерел, прийомів і методів отримання (ст. 86 КПК ⁶³, ст. 78 ЦПК ⁶⁴, ст. 77 ГПК ⁶⁵, ст. 74 КАС ⁶⁶); *належності* — наявності

зв'язку з конкретною справою (ст. 85 КПК ⁶⁷, ст. 77 ЦПК ⁶⁸, ст. 76 ГПК ⁶⁹, ст. 73 КАС ⁷⁰); *достовірності* — відповідності фактичним обставинам справи, безсумнівності походження (ст. 79 ЦПК ⁷¹, ст. 78 ГПК ⁷², ст. 75 КАС ⁷³), *достатності* (ст. 80 ЦПК ⁷⁴, ст. 76 КАС ⁷⁵) і *репрезентативності* — якості й кількості, відповідних методичним вимогам дослідження.

Питання про обсяг наданої судовому експертові інформації суб'єкт призначення судово-ветеринарної експертизи ретельно продумує та вирішує щоразу індивідуально. Судово-ветеринарний експерт також має право подати клопотання про надання додаткових матеріалів (абз. 3 п. 2.1 розд. II Інструкції № 1 ⁷⁶).

На виконання абз. 1 п. 2.1 розд. II Інструкції № 1 ⁷⁷ суб'єкт призначення судово-ветеринарної експертизи має

- 63 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 64 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 65 Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 66 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 67 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 68 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 69 Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 70 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 71 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 72 Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 73 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 74 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 75 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 76 Інструкція про призначення та проведення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 77 Там само.

надати судовому експертові матеріали, які стосуються предмета експертизи (зокрема, протоколи слідчих дій, ветеринарні документи тощо, у яких відображено фактичні дані про об'єкт дослідження). У процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи (у договорі із приватним судово-ветеринарним експертом або експертною установою) обов'язково зазначають перелік наданих на дослідження об'єктів. Замовник судово-ветеринарної експертизи зобов'язаний гарантувати достовірність усіх матеріалів, що підлягають дослідженню, виключити різночитання щодо тих самих об'єктів, а також запобігти процесуальним упущенням під час збирання й закріплення доказів, порушенням правил поводження з речовими доказами та їх підміні. Наприклад, кличка підекспертної тварини, номер тавра, адреса, за якою вилучено тварину тощо, не мають різнитися протягом одного документа й у всіх документах, наданих судово-ветеринарному експертові на дослідження. (Досвід підтверджує: неточності, яких може припуститися в цих даних слідчий, призначаючи судово-ветеринарну експертизу, негативно позначаються на швидкості й результативності проведення експертизи.)

Матеріали для проведення судово-ветеринарної експертизи передають залежно від обставин особисто, через нарочного, поштою, безпосередньо за місцем їх зберігання або знаходження. Під час підготовки матеріалів для проведення судово-ветеринарного дослідження уповноважена(-ий) особа (орган), яка (який) проводить досудове розслідування, має:

- окреслити коло об'єктів дослідження — речових доказів;

- дібрати зразки порівняння для розв'язання ідентифікаційних завдань, зокрема за участі залученого фахівця в галузі ветеринарної медицини, особливо під час огляду місця події;
- уточнити вихідні дані;
- окреслити ту частину матеріалів кримінального провадження, яка має значення для встановлення фактів, необхідних для надання об'єктивного, обґрунтованого, правильного та правдивого висновку судового експерта.

Ми поділяємо думку С. Ф. Брюхань⁷⁸ про те, що для підготовки матеріалів і формулювання питань експертові важливий рівень професійних знань і навичок у галузі судової експертології особи (органу), що призначає судову експертизу.

Запорукою успішного проведення судово-ветеринарної експертизи та розв'язання поставлених перед судовим експертом питань є правильне та якісне вилучення речових доказів. Також судовому експертові надають матеріали справи, зміст яких залежить від питань, поставлених на розв'язання експертизи.

Отже, забезпечення справжності, повноти та якості об'єктів, наданих на дослідження, належить до компетенції уповноваженої(-го) особи (органу), яка (який) призначає судово-ветеринарну експертизу, а обов'язком судово-ветеринарного експерта є проведення всебічного, повного й об'єктивного дослідження об'єктів.

Наголошуємо: юридичною підставою для відібрання зразків для дослідження є відповідна норма законодавства, а також процесуальний документ, яким є ухвала слідчого судді або суду, а також постанова слідчого або дізнавача.

78 Брюхань С. Ф. Зазнач. твір.

У документі про призначення експертизи зазначають: особу, яка отримуватиме зразки; які саме зразки й у якій кількості надають; коли й кому передають зразки після їх отримання.

Для судово-ветеринарної експертизи відбір зразків множинних речових доказів (зокрема, кормів і кормових добавок) здійснюють з урахуванням приписів Порядку відбору зразків продукції тваринного, рослинного і біотехнологічного походження для проведення досліджень ⁷⁹, Порядку відбору зразків та їх перевезення (пересилання) до уповноважених лабораторій для цілей державного контролю ⁸⁰, а також Правил відбору зразків патологічного матеріалу, крові, кормів, води та пересилання їх для лабораторного дослідження ⁸¹ (далі — *Правила відбору зразків патологічного матеріалу*) із обов'язковим зазначенням прізвища фахівця, який брав участь у відборі таких зразків.

Кожний об'єкт дослідження та зразок поміщають у чистий інертний контейнер (який забезпечує належний захист від контамінації й пошкодження під час транспортування); реєструють, зазначаючи дату і місце їх відбору; опечатують у місці відбору, наносять на пакування пояснювальні написи (див.

рис. 3—4), ідентифікаційний код (який відповідає ідентифікаційному коду акта відбору зразків і дає змогу ідентифікувати партію (частину партії) кормів (кормових добавок) для тварин, від якої (яких) відібрано зразки); укладають акт відбору зразків і зазначають про це у протоколі огляду місця події. Порядок відбирання зразків і речей у кримінальному провадженні встановлено за положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 160—166 КПК ⁸²).

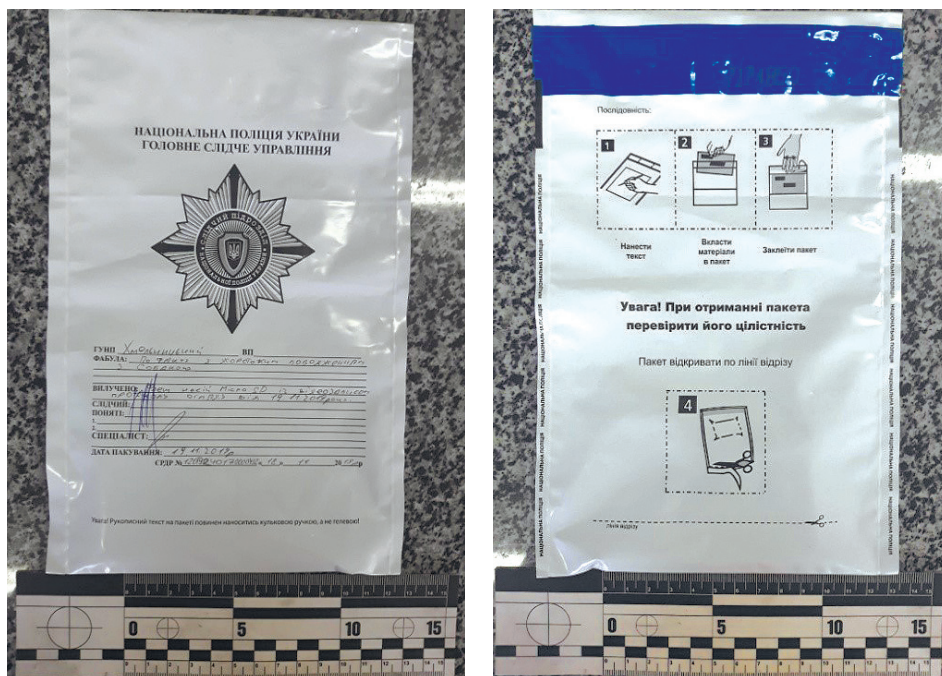
Рис. 3. Упакований об'єкт судово-ветеринарного дослідження із виконаним на папері пояснювальним написом (із архіву ННЦ ICE)

79 Порядок відбору зразків продукції тваринного, рослинного і біотехнологічного походження для проведення досліджень : затв. Постановою КМУ від 14.06.2002 р. № 833. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

80 Порядок відбору зразків та їх перевезення (пересилання) до уповноважених лабораторій для цілей державного контролю : затв. наказом Мінагрополітики України від 11.10.2018 р. № 490. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1464-18#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

81 Правила відбору зразків патологічного матеріалу, крові, кормів, води та пересилання їх для лабораторного дослідження : затв. голов. Держдепветмедицини Мінсільгосппроду України від 15.04.1997 р. № 15-14/111. URL: <http://vetlabkr.pp.ua/Content/files/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%83%20%D0%B7%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D1%96%D0%B2%20%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%83.pdf> (дата звернення: 02.03.2023).

82 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

а) б)
Рис. 4. Загальний вигляд спецпакета для направлення
судово-ветеринарному експертові: а) лицьовий бік;
б) зворотний бік (із архіву ННЦ ІСЕ)

У кримінальному провадженні отримання зразків для експертизи врегульовано ст. 245⁸³, а відібрання зразків із речей і документів — ст. 160–166 КПК⁸⁴. У цивільному судочинстві збирання матеріалів для проведення експертизи обумовлене ст. 107 ЦПК⁸⁵, у господарському — ст. 102 ГПК⁸⁶, в адміністративному — ст. 105 КАС⁸⁷. Визначаючи, які саме матеріали необхідні для проведення експертизи, суд зважає на дум-

ку учасників справи та може заслухати думку призначеного ним експерта щодо цього. Експертові надають потрібні матеріали, проте їхні копії можуть залишатися в матеріалах справи.

Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи (зокрема судово-ветеринарної), а також вибирати на власний розсуд вихідні дані, неоднозначно відображені в наданих йому

83 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

84 Там само.

85 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

86 Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

87 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

матеріалах (ч. 4 ст. 69 КПК⁸⁸; ч. 2 ст. 107 ЦПК⁸⁹, ст. 102 ГПК⁹⁰ і ст. 105 КАС⁹¹; абз. 4 п. 2.3 розд. II Інструкції № 1⁹²). Вирішуючи, які матеріали надати на експертизу, суд (за потреби) також розв'язує питання про витребування відповідних матеріалів.

Судовий експерт має забезпечити збереження об'єкта експертизи; якщо ні, то одержати відповідний дозвіл особи (органу), яка (який) призначила(-в) експертизу або залучила(-в) експерта (п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК⁹³; ч. 3 і 4 ст. 108 ЦПК⁹⁴, ст. 103 ГПК⁹⁵, ст. 106 КАС⁹⁶; абз. 7 п. 2.2 розд. II Інструкції № 1⁹⁷).

Наголошуємо: одержання дозволу на застосування руйнівних методів дослідження затягує строки проведення експертизи (зокрема, судово-ветеринарної), тому з метою економії часу доціль-

ніше одразу прописати такий дозвіл у процесуальному документі (ухвалі або постанові) про її призначення⁹⁸.

Отже, суб'єкт призначення судово-ветеринарної експертизи під час підготовки об'єктів і матеріалів для дослідження має дотримувати таких основних правил:

- 1) відбирати зразки патологічного матеріалу, крові, кормів, води та пересилати їх для лабораторного дослідження із залученням фахівця в галузі ветеринарної медицини згідно з Правилами відбору зразків патологічного матеріалу⁹⁹;
- 2) значні за обсягом або масою досліджувані об'єкти й об'єкти для порівняльного дослідження направляти судовому експертові у вигляді зразків;

- 88 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 89 Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 90 Господарський процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 91 Кодекс адміністративного судочинства URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 92 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 93 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 94 Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 95 Господарський процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 96 Кодекс адміністративного судочинства URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 97 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 98 Яценко І. В. Проблеми укладання С. 17. DOI: 10.5281/zenodo.6471059 (дата звернення: 02.03.2023).
- 99 Правила відбору зразків патологічного матеріалу URL: <http://vetlabkr.pp.ua/Content/files/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%83%20%D0%B7%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D1%96%D0%B2%20%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%83.pdf> (дата звернення: 02.03.2023).

- 3) екскременти тварин і гній висушувати і по 100—120 г транспортувати в закритих банках;
- 4) у разі дослідження мікрооб'єктів надсилати предмет-носії (наприклад, марлевий тампон, вату тощо);
- 5) закривати чистим папером місця на предметах-носіях із плямами або слідами біологічного походження, закріплюючи краї на предметі (аналогічно діяти, якщо слідів не виявлено, але їхня наявність можлива)¹⁰⁰;
- 6) забезпечити огляд судовим експертом об'єкта дослідження за місцем знаходження останнього (якщо доправити об'єкт неможливо). У цьому разі суб'єкт призначення судово-ветеринарної експертизи зобов'язаний доставити судового експерта на місце зберігання об'єкта, забезпечити вільний доступ до нього та створити умови, необхідні для проведення експертизи.

За потреби зберегти об'єкт в обстановці місця події, суб'єкт призначення експертизи або залучення експерта має організувати охорону й ужити заходів зі збереження цього об'єкта, про що він зазначає у протоколі огляду місця події та в документі про призначення відповідної експертизи.

До того ж суб'єкт призначення судово-ветеринарної експертизи або залучення судового експерта має своєчасно реагувати на потребу в додаткових матеріалах, збиранні та фіксуванні нових доказів.

У кримінальному провадженні зразки для проведення судово-ветеринарної експертизи отримує уповноважена особа, яка проводить досудове розслідування або за клопотанням якої цю експертизу призначив слідчий суддя. На стадії судового розгляду справи зразки для проведення експертизи відбирає суд або фахівець у галузі ветеринарної медицини за дорученням суду (ст. 245 КПК¹⁰¹), наприклад, співробітник відповідної акредитованої лабораторії (Держпродспоживслужби, Стандартметрології України тощо), який має спеціальні знання й навички з відбору проб (після такого залучення на нього поширюється правовий статус фахівця: див. ст. 71 КПК¹⁰², ст. 74 ЦПК¹⁰³, ст. 71 ГПК¹⁰⁴, ст. 70 КАС¹⁰⁵).

У цивільному, господарському й адміністративному судочинстві (якщо судово-ветеринарну експертизу призначає суд) усі необхідні матеріали надає суд. Якщо експертизу проводять на замовлення учасника справи, то цей учасник має надати матеріали справи до експертної установи або приватному

100 Яценко І. В. Проблеми використання С. 499. DOI: [10.32782/2524-0374/2023-1/114](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/114) (дата звернення: 02.03.2023).

101 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

102 Там само.

103 Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

104 Господарський процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

105 Кодекс адміністративного судочинства URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

судовому експертові (ч. 1 ст. 107 ЦПК¹⁰⁶, ст. 102 ГПК¹⁰⁷ і ст. 105 КАС¹⁰⁸).

На дослідження слід надавати лише оригінали або належно засвідчені копії ветеринарних документів з підписом лікаря ветеринарної медицини, який надавав ветеринарну допомогу тварині, виготовлені згідно з оригіналами, якщо в останніх вичерпно відображено відомості про характер, локалізацію та клінічну картину ушкоджень, а також іншу необхідну інформацію, що має суттєве значення для експертизи¹⁰⁹.

Зауважимо: фіскальні чеки за оплати ветеринарних послуг із зазначенням назв і вартості ветпрепаратів та інші подібні матеріали не є ветеринарними документами, отже, не мають значення для проведення судово-ветеринарної експертизи (натомість є доказами надання ветеринарних послуг). До ветеринарних документів належать: виписка із журналу реєстрації хворих тварин; виписка із амбулаторної картки тварини або виписка із історії хвороби (епікриз), якщо тварину лікували або проводили її клінічне обстеження до призначення судово-ветеринарної експертизи; результати дослідження крові, сечі, молока й інших біологічних рідин організму; протоколи ультрасонографічного, ендоскопічного, рентгенографічного досліджень, магнітно-резонансної та спіральної комп'ютерної томографії тощо.

Із метою встановлення, до прикладу, каліцтва тварини уповноважена(-ий) особа (орган), яка (який) проводить досудове розслідування, може надавати

судовому експертові фотозображення цієї тварини (із докладним описом лікаря ветеринарної медицини, який досліджував цю тварину безпосередньо після заподіяння їй ушкодження, доданим до кримінального провадження або справи в інших видах судочинства), проте винятково у випадках, коли ознаки каліцтва є очевидними, а підекспертну тварину не можна доставити експертові¹¹⁰.

У разі призначення додаткової або повторної судово-ветеринарної експертизи на цій стадії судовому експертові обов'язково слід надати висновки попередніх судових експертиз із додатками до них, а також додаткові матеріали, що стосуються предмета судово-ветеринарної експертизи та зібрані після проведення первинної судової експертизи.

У межах нашого дослідження важливою є позиція, згідно з якою проведення саме судово-ветеринарної експертизи матиме значно більшу результативність, обґрунтованість і значно менший ризик припуститися експертної помилки порівняно з дослідженням за матеріалами провадження (справи).

Оскільки отримання зразків і/або об'єктів дослідження є слідчою дією у кримінальному процесі, то виконання відповідної постанови або ухвали є обов'язковим. Складений за результатами отримання зразків протокол підписують усі учасники зазначеної процедури. У разі відмови особи від підписання уповноважена(-ий) особа (орган) обов'язково робить у протоколі відповідний запис. До протоколу додають

106 Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

107 Господарський процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

108 Кодекс адміністративного судочинства URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

109 Яценко І. В., Парилівський О. І. Зазнач. твір.

110 Яценко І. В. Методика судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва. Харків, 2021. 50 с.

отримані зразки в упакованому й опечатаному вигляді. У процесуальному документі слід зазначити точні найменування, кількість, масу, інші відмінні індивідуальні ознаки кожного з об'єктів, які направляють на судово-ветеринарну експертизу (наприклад: «Для ознайомлення судовому експерту надати матеріали кримінального провадження, для дослідження надати один картонний ящик, у якому знаходиться труп собаки»).

Якщо в матеріалах справи є дані про особливості виявлення, вилучення та зберігання об'єкта дослідження або про інші обставини, що могли вплинути на його властивості й ознаки, про них має бути зазначено у процесуальному документі (наприклад: «Після смерті труп kota зберігали в замороженому стані протягом п'яти діб» або «На дослідження надано труп тварини після ексгумації»).

За відсутності змоги надати судовому експертові об'єкт судово-ветеринарної експертизи, судово-ветеринарну експертизу проводять за фотографіями або іншими копіями цього об'єкта, його описами й іншими матеріалами, доданими до справи в обумовленому законодавством порядку, якщо це не суперечить методичним підходам до проведення судово-ветеринарної експертизи (до прикладу, якщо розтин трупа тварини проводили в лабораторії Держпродспоживслужби за підозри, що смерть тварини настала від хвороби, зокрема інфекційної, то труп такої тварини піддають кремації, а замовникові видають протокол дослідження, який уповноважена особа (що проводить розслідування) долучає до провадження і який може надалі стати

об'єктом судово-ветеринарного дослідження). Про це зазначають у процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи (залучення експерта) або письмово повідомляють судового експерта (п. 3.5 розд. III Інструкції № 1¹¹¹).

Після проведення судово-ветеринарного дослідження судовий експерт долучає об'єкти експертного дослідження до свого висновку в упакованому й опечатаному вигляді, зазначає їх у супровідному документі та повертає суб'єктові призначення експертизи (залучення експерта). Так, зокрема, у розроблених автором цієї роботи у співавторстві методичних рекомендаціях «Правила судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»¹¹² регламентовано, що труп тварини або його залишки після дослідження, а також документальні матеріали провадження слід повернути особі, яка призначила судову експертизу.

Отже, слушною є думка С. Ф. Брюхань про те, що запорукою повноти дослідження й аргументованого категоричного висновку судового експерта передусім є надання на судову експертизу зразків достатньої кількості, необхідної якості та безсумнівного походження тощо, тож слідчі й судді мають постійно вдосконалювати знання й навички щодо правил підготовки матеріалів для проведення судової експертизи, отримуючи відповідні консультації і залучаючи фахівців¹¹³.

Якщо суд скасовує ухвалу про призначення судово-ветеринарної експертизи, то судовий експерт зобов'язаний негайно повернути суду матеріали й інші документи, використовувані для

111 Інструкція про призначення та проведення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

112 Яценко І. В., Казанцев Р. Г. Правила судово-ветеринарної експертизи трупів тварин : метод. рек. Харків, 2022. 29 с.

113 Брюхань С. Ф. Зазнач. твір.

проведення такої експертизи (ч. 4 ст. 107 ЦПК¹¹⁴ і ст. 105 КАС¹¹⁵, ч. 5 ст. 102 ГПК¹¹⁶).

У процесуальному законодавстві відсутня норма, яка зобов'язувала б приватного судового експерта або експертну установу негайно повернути учасникові справи (замовникові судової експертизи, який залучив судового експерта) матеріали й інші документи, використовувані для проведення судової експертизи. У зв'язку із цим пропонуємо доповнити ст. 107 «Збирання матеріалів для проведення експертизи» ЦПК¹¹⁷ і ст. 105 «Збирання матеріалів для експертного дослідження» КАС¹¹⁸ частиною п'ятою, ст. 102 «Збирання матеріалів для проведення експертизи» ГПК¹¹⁹ — частиною шостою такого змісту:

«На вимогу учасника справи — замовника судової експертизи, який залучив судового експерта самостійно, залучений судовий експерт зобов'язаний негайно повернути матеріали й інші документи, використовувані ним для проведення судової експертизи».

7. Обрання суб'єкта проведення судово-ветеринарної експертизи

Залучення судового експерта та проведення судово-ветеринарної експертизи

- 114 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 115 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 116 Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 117 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 118 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 119 Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 120 Перелік видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям, які не є працівниками державних спеціалізованих установ : дод. 6 до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затв. наказом Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

є слідчою дією — особливою, передбаченою законодавством формою отримання нової інформації, що має значення для всіх видів судочинства (кримінального, цивільного, господарського й адміністративного).

Поміж науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України проведення судово-ветеринарної експертизи налагоджене лише в ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»: на сайті установи можна дізнатися про перелік об'єктів, завдань і питань, розв'язуваних за допомогою цієї судової експертизи в лабораторії фізичних, хімічних, біологічних та ветеринарних досліджень.

Судово-ветеринарну експертизу також має право проводити експерт, який не працює в державній спеціалізованій експертній установі (приватний судовий експерт), якщо він атестований за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження»¹²⁰ (станом на сьогодні в Україні лише один такий фахівець).

Наголошуємо: обрання державної експертної установи або приватного судового експерта є правом суб'єкта призначення експертизи. Так, у цивільному

(ч. 3 ст. 103 ЦПК¹²¹), господарському (ч. 3 ст. 99 ГПК¹²²) та адміністративному (ч. 3 ст. 102 КАС¹²³) судочинстві під час призначення експертизи судом експерта або експертну установу сторони обирають за взаємною згодою, якщо згоди не досягнуто — цей вибір залишається за судом.

Уповноважена(-ий) особа (орган) направляє до експертної установи копію процесуального документа про призначення експертизи (ухвалу або постанову), у якій судового експерта попереджають про кримінальну відповідальність за введення в оману (ст. 384 Кримінального кодексу України¹²⁴, далі — *КК*) суду або іншої(-го) уповноваженої(-го) особи (органу), за відмову судового експерта від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 385 *КК*¹²⁵), а також дає дозвіл на застосування руйнівних методів дослідження¹²⁶.

Фахівців ветеринарної медицини, які не є атестованими судовими експертами, проте мають теоретичні знання та практичні навички роботи в галузі судово-ветеринарної експертизи (най-

частіше це викладачі ветеринарних дисциплін закладів вищої освіти або співробітники наукових установ), також можуть залучити до проведення судової експертизи як судових експертів. Такі фахівці набувають статусу судового експерта, зокрема судово-ветеринарного, лише після винесення суб'єктом призначення судово-ветеринарної експертизи процесуального документа (ч. 1 ст. 7 профільного Закону¹²⁷).

8. Винесення процесуального документа про призначення судово-ветеринарної експертизи

У кримінальному провадженні призначення експертизи юридично оформлюють шляхом укладання процесуального документа: ухвали слідчого судді (суду) або постанови прокурора (слідчого або дізнавача), які є процесуальними рішеннями (ч. 1 ст. 110 КПК¹²⁸, гл. 9 розд. II ЦПК¹²⁹ і КАС¹³⁰). Відповідно до ч. 3 ст. 110 КПК¹³¹ постанову виносять у випадках, передбачених цим Кодексом, а також коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідне.

- 121 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 122 Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 123 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 124 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 125 Там само.
- 126 Яценко І. В. Проблеми укладання ... DOI: [10.5281/zenodo.6471059](https://doi.org/10.5281/zenodo.6471059) (дата звернення: 02.03.2023).
- 127 Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 128 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 129 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 130 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 131 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

Для проведення експертизи залучають судового експерта, зокрема судово-ветеринарного (ст. 243 КПК¹³²). Так, сторона захисту може звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення експертизи в разі, якщо сторона обвинувачення не залучила експерта для розв'язання питань, що мають суттєве значення для кримінального провадження, або якщо сторона обвинувачення поставила експертів такі питання, які не дають змоги дати повний і належний висновок, або якщо залучений стороною обвинувачення судовий експерт не має необхідних спеціальних знань, є упередженим або з інших підстав може надати (уже надав) неповний і неправильний висновок (п. 1 ч. 1 ст. 244 КПК¹³³). Ми поділяємо думку І. В. Гловюк¹³⁴ щодо потреби вдосконалити процедуру розгляду слідчим суддею клопотання сторони захисту про залучення судового експерта.

Таке клопотання слідчий суддя розглядає не пізніше п'яти днів після його надходження до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування (ч. 3 ст. 244 КПК¹³⁵). За результатами розгляду слідчий суддя постановляє ухвалу, де зазначає перелік запитань, поставлених експертів особою, яка звернулась з відповідним клопотанням. Проте, якщо відповіді на деякі поставлені запитання не стосуються кримінального провадження, слідчий суддя може не зазначити їх в ухвалі (ч. 7 ст. 244 КПК¹³⁶). За потреби слідчий суддя також може вирішити питання про отримання зразків для проведення експертизи (ч. 8 ст. 244 КПК¹³⁷).

У цивільному, господарському й адміністративному видах судочинства експертизу призначає суд за клопотанням учасника справи або із власної ініціативи (ст. 103 ЦПК¹³⁸, ст. 99 ГПК¹³⁹, ст. 102 КАС¹⁴⁰), про що постановляє ухвалу (ст. 104 ЦПК¹⁴¹, ст. 100 ГПК¹⁴²,

132 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

133 Там само.

134 Гловюк І. В. Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 2 (02). С. 23–28. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8544/%d0%93%d0%bb%d0%be%d0%b2%d1%8e%d0%ba%20%d0%b7%d0%b0%d0%bb%d1%83%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d0%b5%d0%ba%d1%81%d0%bf%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 02.03.2023).

135 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

136 Там само.

137 Там само.

138 Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

139 Господарський процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

140 Кодекс адміністративного судочинства URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

141 Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

142 Господарський процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

ст. 103 КАС¹⁴³), яку направляє експертові для проведення експертизи, а також учасникам справи.

Отже, підставами для призначення експертизи судом в інших видах судочинства (ст. 103 ЦПК¹⁴⁴, ст. 99 ГПК¹⁴⁵, ст. 102 КАС¹⁴⁶), аніж кримінальне, є такі: потреба застосувати спеціальні знання для з'ясування фактичних даних та обставин; жодна зі сторін не надала висновку експерта із цих питань; існують обґрунтовані сумніви щодо правильності наданих сторонами висновків експерта; клопотання учасника справи, де поважними причинами обумовлено неможливість надати висновок експерта у строки, передбачені для подання доказів (зокрема, через неможливість отримати необхідні для проведення експертизи матеріали).

Обов'язкове призначення судової експертизи регламентовано ст. 105 ЦПК, зокрема:

«Призначення експертизи судом є обов'язковим у разі заявлення клопотання про призначення експертизи обома сторонами. Призначення експертизи судом є обов'язковим також за клопотанням хоча б однієї із сторін, якщо у справі необхідно встановити:

1) характер і ступінь ушкодження здоров'я»¹⁴⁷.

Утім, згадані норми стосуються винятково людини: підстави щодо призначення судово-ветеринарної експертизи в чинному ЦПК відсутні. Аналіз власної експертної практики протягом 2010–2022 рр. свідчить: з'ясувати істину щодо правопорушень проти життя і здоров'я тварин (особливо за жорстокого поводження з ними) неможливо без застосування такого засобу доказування, як судово-ветеринарна експертиза, або спеціальних ветеринарних знань у комплексі зі спеціальними знаннями з іншої галузі науки, тобто шляхом проведення судово-ветеринарної експертизи або комплексної експертизи. У зв'язку із цим пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 105 «Обов'язкове призначення експертизи судом» ЦПК¹⁴⁸ пунктом 4 такого змісту:

«4) причину смерті, характер і ступінь тяжкості шкоди, завданої здоров'ю тварини».

Зауважимо, що на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі одними із видів судових рішень є постанови й ухвали. Структуру постанови слідчого, дізнавача або прокурора про призначення експертизи передбачено ч. 5 ст. 110 КПК¹⁴⁹: вона має містити три частини (вступну, мотивувальну та резолютивну). Цей процесуальний документ укладають на офіційному бланку

143 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

144 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

145 Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

146 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

147 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

148 Там само.

149 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

установи із підписом службової особи або в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису цієї особи (ч. 6 ст. 110 КПК¹⁵⁰).

Складові постанови про призначення експертизи (зокрема, судово-ветеринарної) ми докладно розглядали 2022 р.¹⁵¹ Однією з актуальних проблем укладання процесуального документа про призначення експертизи є формування експертного завдання (переліку питань), які необхідно поставити на розв'язання експертіві.

Зміст ухвали суду (зокрема, про призначення судово-ветеринарної експертизи) регламентовано ст. 372 КПК¹⁵², ст. 260 ЦПК¹⁵³, ч. 1 ст. 234 ГПК¹⁵⁴, ч. 1 ст. 248 КАС¹⁵⁵. Акцентуємо увагу на тому, що некоректно або неточно сформульовані питання свідчать про нерозуміння слідством мети призначення експертизи й ускладнюють проведення досліджень або унеможливають їх.

Експертіві заборонено самостійно коригувати поставлені йому на розв'язання питання, водночас дано право за-

являти клопотання про уточнення цих питань (абз. 4 п. 2.1 Інструкції № 1¹⁵⁶), що призупиняє проведення експертизи (до вирішення заявленого клопотання суб'єктом її призначення), отже — відтерміновує проведення експертизи і, як наслідок, затягує досудове розслідування.

Отже, як слушно зауважує С. О. Іваницький¹⁵⁷, для повного, усебічного й об'єктивного дослідження з метою розв'язання поставлених перед експертом запитань, вони мають бути чітко сформульовані (відповідно до наданих об'єктів) і їхній зміст має бути зрозумілим. Для судово-ветеринарної експертизи орієнтовний перелік таких запитань наведено у п. 10.3 розд. X профільних НМР¹⁵⁸. Автор цієї наукової праці розробив, систематизував, обґрунтував і запропонував для використання у практиці перелік питань, які можна поставити у процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи трупа тварини¹⁵⁹, живої тварини, трупа тварини за підозри

- 150 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 151 Яценко І. В. Проблеми укладання ... DOI: 10.5281/zenodo.6471059 (дата звернення: 02.03.2023).
- 152 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 153 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 154 Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 155 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 156 Інструкція про призначення та проведення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 157 Іваницький С. О. Зазнач. твір.
- 158 Науково-методичні рекомендації ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
- 159 Яценко І. В., Парилівський О. І., Коломоець Д. К. Обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду та постанові слідчого при призначенні судово-ветеринарної експертизи трупа тварини з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*. 2019. № 4. С. 184—197. DOI: [10.31890/vtpp.2019.04.34](https://doi.org/10.31890/vtpp.2019.04.34) (дата звернення: 02.03.2023).

отруєння, кормів або кормових добавок¹⁶⁰. Наші напрацювання про особливості призначення судово-ветеринарної експертизи та організації доказування цих фактів у кримінальних провадженнях узагальнено в методичних рекомендаціях для підрозділів Нацполіції України¹⁶¹.

9. Скерування процесуального документа про призначення судово-ветеринарної експертизи, об'єктів дослідження та зразків суб'єктові її проведення

На цій стадії проведення експертизи головним завданням суб'єкта її призначення є підготовка об'єктів для їх транспортування до експертної установи або приватному судовому експерту.

Матеріали провадження (справи) надають разом із об'єктами дослідження та процесуальним документом про призначення експертизи (ухвалою слідчого судді або суду чи постановою прокурора, слідчого або дізнавача), а також супровідним листом на ім'я керівника експертної установи або на ім'я приватного експерта.

Акцентуємо увагу на тому, що до матеріалів провадження у кримінальному судочинстві або матеріалів справи в інших галузях судочинства додатково додають висновки попередніх експертиз із додатками, якщо призначено додаткову або повторну експертизу, та інші додаткові матеріали, що стосуються предмета експертизи, зібрані після надання первинного висновку судового експерта

(із зазначенням мотивів і підстав для її призначення; п. 3.6 Інструкції № 1¹⁶²).

Е. Б. Сімакова-Єфремян зазначає, що останнім часом зростає кількість комплексних судових експертиз¹⁶³. Зі свого боку, маємо констатувати, що їх проведення все частіше потребує спеціальних ветеринарних знань: до прикладу, ветеринарно-біологічна, ветеринарно-трасологічна, ветеринарно-молекулярно-генетична, ветеринарно-балістична, ветеринарно-мистецтвознавча, ветеринарно-медична тощо (комплексні експертизи мають більше можливостей порівняно із судовими експертизами одного виду).

Нагадаємо: у документі про призначення експертизи або залучення експерта для проведення комплексної експертизи зазначають її назву й експертну(-і) установу(-и), експертам якої (яких) доручено проведення такої експертизи, а в разі участі в її проведенні експертів, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах,— також їхні прізвища, ім'я та по батькові, освіту, спеціальність, місце роботи, місце реєстрації, інші дані (абз. 1 п. 3.7 Інструкції № 1¹⁶⁴).

«Якщо проведення комплексної експертизи доручено експертам декількох експертних установ, у документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначається, яка з них є провідною, тобто яка з них здійснює організацію проведення експертизи, зокрема

160 Яценко І. В. Проблеми укладання С. 11—15. DOI: [10.5281/zenodo.6471059](https://doi.org/10.5281/zenodo.6471059) (дата звернення: 02.03.2023).

161 Пуцкірідзе М. С., Орлова Т. А., Яценко І. В. та ін. Зазнач. твір.

162 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

163 Сімакова-Єфремян Е. Б. Інтеграційні процеси в судовій експертизі: сутність та проблемні питання комплексних досліджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 172—183. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/81/79/> (дата звернення: 02.03.2023).

164 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

координацію роботи експертів і зв'язок з органом (особою), який (яка) призначив(-ла) експертизу (залучив(-ла) експерта).

Якщо проведення комплексної експертизи доручено співробітникам експертної установи та особі, яка не є працівником такої установи, провідною визначається експертна установа» (реч. 2 абз. 1 і абз. 2 п. 3.7 Інструкції № 1¹⁶⁵).

У разі проведення комплексної експертизи документ про її призначення (залучення експерта) надсилають до кожної установи, співробітники якої беруть участь у виконанні експертизи, та експертові, що не працює в державній спеціалізованій експертній установі. Об'єкти дослідження й матеріали кримінального провадження (справи) в інших видах судочинства скеровують провідній експертній установі (абз. 3 і 4 п. 3.7 Інструкції № 1¹⁶⁶).

Об'єкти та матеріали, що підлягають дослідженню, направляють особі, якій доручено проведення експертизи (провідному експертові або експертній установі: ч. 3 ст. 104 ЦПК¹⁶⁷, ч. 3 ст. 100 ГПК¹⁶⁸ та ч. 3 ст. 103 КАС¹⁶⁹), в опечатаному пакуванні, яке забезпечує їх збереження та запобігає несанкціонованому впливу на них без порушення цілісності пакування. Речові докази й порівняльні зразки пакують окремо.

У судово-ветеринарній експертизі інколи трапляються громіздкі об'єкти дослідження (наприклад: слон, жираф, лось, кінь, велика рогата худоба тощо), які складно транспортувати. У такому разі судово-ветеринарний експерт виїжджає на місце події або здійснює огляд об'єкта за місцем його перебування. За таких умов уповноважена(-ий) особа (орган), яка (який) призначила(-в) судово-ветеринарну експертизу, має забезпечити прибуття експерта на місце, безперешкодний доступ до об'єкта дослідження, а також належні умови праці (п. 3.9 Інструкції № 1¹⁷⁰).

«Великогабаритні предмети та інші об'єкти, що не підлягають пересиланню поштою <...>, отримуються в експертній установі особисто або представником за дорученням органу (особи), який (яка) призначив(-ла) експертизу (залучив(-ла) експерта), після пред'явлення документа, що засвідчує його (її) особу» (абз. 2 п. 4.20 Інструкції № 1¹⁷¹).

10. Визначення доцільності присутності учасників процесу під час проведення судово-ветеринарної експертизи

Суб'єкт призначення судово-ветеринарної експертизи має право бути присутнім під час проведення експертних досліджень, які стосуються предметів і об'єктів дослідження (п. 3 ч. 3 ст. 69

165 Інструкція про призначення та проведення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

166 Там само.

167 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

168 Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

169 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

170 Інструкція про призначення та проведення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

171 Там само.

КПК¹⁷², п. 4 ч. 6 ст. 72 ЦПК¹⁷³, п. 4 ч. 6 ст. 69 ГПК¹⁷⁴, п. 4 ч. 6 ст. 68 КАС¹⁷⁵, п. 3 ч. 1 ст. 13 профільного Закону¹⁷⁶, абз. 5 п. 2.1 розд. II Інструкції № 1¹⁷⁷ і п/п. 3 п. 1 розд. II Інструкції № 2¹⁷⁸).

Під час проведення окремих досліджень у разі ухвалення відповідного рішення уповноваженою(-им) особою (органом) також може бути присутнім учасник процесу або його представник, якого сповіщають про час і місце проведення експертизи. Неявка сповіщеної особи не перешкоджає проведенню експертизи. Осіб, присутніх під час проведення експертизи, зазначають у висновку експерта.

На нашу думку, під час проведення судово-ветеринарного дослідження можуть бути присутніми такі особи:

- прокурор, слідчий, дізнавач;
- обвинувачений, підозрюваний (із дозволу суб'єкта призначення експертизи);
- лікарі ветеринарної медицини, які лікували підекспертну тварину (із дозволу суб'єкта призначення експертизи).

Ми вважаємо персональну присутність суб'єктів призначення судово-ветеринарної експертизи (залучення експерта) необхідною у разі:

- отримання від експерта оперативної інформації про на-

даний на дослідження об'єкт (наприклад, характер тілесних ушкоджень і знаряддя травми за морфологічними особливостями ушкоджень на тілі). Таку інформацію можна негайно використати для проведення оперативно-розшукових заходів або слідчих дій;

- безпосереднього сприйняття суб'єктом призначення експертизи (залучення експерта) властивостей об'єкта (наприклад, під час розтину трупа тварини можна бачити характер і морфологічні особливості тілесних ушкоджень, їх локалізацію тощо);
- уточнення питань, поставлених на розв'язання експертові; постановки додаткових питань, якщо в процесі дослідження виявлено нові дані;
- своєчасного надання експертові додаткових матеріалів для проведення експертизи.

Присутність обвинувачуваного або підозрюваного під час проведення судово-ветеринарної експертизи є доцільною у разі розв'язання питань із його професійної або службової діяльності (найчастіше це випадки дефектного надання ветеринарної допомоги або організації

172 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

173 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

174 Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

175 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

176 Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

177 Інструкція про призначення та проведення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

178 Інструкція про особливості здійснення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

ветеринарно-санітарних заходів: наприклад, за фактом масової загибелі тварин унаслідок поширення гостро заразної хвороби; пояснення технологічних процесів виробництва кормів для тварин і кормових домішок тощо).

Присутні не повинні втручатися у перебіг досліджень, але можуть надавати експертові пояснення щодо предмета експертизи. У разі якщо учасник процесу перешкоджає діяльності експерта, останній має право призупинити дослідження. Експерт (нарада комісії експертів) складає(-ють) висновок за відсутності учасників процесу.

11. Взаємодія суб'єктів призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи

Взаємодія суб'єктів проведення та призначення судово-ветеринарної експертизи є діловим спілкуванням слідчого, прокурора, суду, керівника експертної установи й судового експерта. Наголошуємо: діяльність судово-ветеринарного експерта (як і судового експерта інших експертних спеціальностей), хоча і не залежить від решти суб'єктів проведення та призначення експертизи, проте нерозривно пов'язана із суб'єктами призначення експертизи винятково в межах законодавства.

Ґрунтуючись на аналізі експертної практики, маємо висловити власну думку про праксеологічні аспекти взаємодії суб'єктів призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи для успішного розслідування правопорушень, адже між ними відбувається узгодження позицій щодо:

- мети експертного дослідження, якою є отримання фактичних даних;

- можливостей експертизи;
- кількості та якості наданих на експертизу об'єктів дослідження;
- виявлення нових об'єктів і речових доказів експертом;
- отримання дозволу на знищення об'єктів;
- предмета експертного дослідження, власне питань (завдань), які потрібно розв'язати у процесі проведення експертизи;
- особливостей відбору зразків для дослідження;
- місця проведення експертизи (в експертній установі, за місцем роботи приватного експерта або за місцем знаходження об'єктів);
- часу проведення експертизи;
- роз'яснення отриманих результатів експертизи;
- інших обставин, що виникають під час проведення слідчих дій, підготовки до проведення та проведення експертизи (зокрема, у присутності прокурора, слідчого, дізнавача, замовника експертизи), оцінки й перевірки висновку експерта.

Акцентуємо увагу на тому, що процесуальна взаємодія слідчого й судово-ветеринарного експерта може бути безпосередньою та опосередкованою, тобто здійснюватися через керівника експертної установи. У передбачених законодавчими нормами відносинах уповноважена(-ий) особа (орган), яка (який) проводить досудове розслідування, судовий експерт, керівник експертної установи є суб'єктами взаємодії та мають суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Як зазначає А. О. Полянський¹⁷⁹, компетенцію суб'єктів призначення та проведення судових експертиз

179 Полянський А. О. Адміністративно-правові засади взаємодії судово-експертних установ з правоохоронними органами : дис. ... д-ра юрид. наук. Суми, 2021. 406 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9878f381-57f1-4bfa-b84c-7418ddb59fef/content> (дата звернення: 02.03.2023).

(зокрема, судово-ветеринарної), реалізовано винятково в межах відповідних правовідносин задля досягнення єдиної мети — проведення неупередженого дослідження відповідних матеріалів, а також з'ясування фактичних даних та обставин скоєного правопорушення.

Ініціатором такої взаємодії може виступати будь-хто із суб'єктів процесуальних відносин. Так, уповноважена(-ий) особа (орган), яка (який) призначає судово-ветеринарну експертизу, ініціює її проведення, а судовий експерт зобов'язаний прийняти постанову про її призначення та розпочати її проведення (абз. 3 п. 2.2 розд. II Інструкції № 1¹⁸⁰). Водночас судовий експерт має право клопотати про надання йому додаткових матеріалів і відмовитися від проведення дослідження в разі їх неотримання (ч. 7 ст. 69 КПК¹⁸¹, ч. 6 ст. 104 ЦПК¹⁸², ч. 6 ст. 100 ГПК, ч. 6 ст. 103 КАС, абз. 3 п. 2.1 Інструкції № 1¹⁸³). Суб'єкт призначення судово-ветеринарної експертизи має задовольнити клопотання судового експерта, у разі відмови — мотивувати її.

Під час підготовки до будь-якої слідчої дії за участю фахівця в галузі судово-ветеринарної медицини, уповноважена(-ий) особа (орган), яка (який) проводить досудове розслідування, і фахівець спільно планують перебіг проведення експертизи. Така взаємодія (до, під час і після проведення експертизи) передбачає тісне комунікативне спілкування слідчого й експерта у формі взаємного обміну інформацією в межах закону.

Процесуальна взаємодія суб'єкта призначення судово-ветеринарної експертизи й експерта — це консультування судово-ветеринарним експертом суб'єкта призначення судово-ветеринарної експертизи до її призначення та у процесі її проведення; звернення судового експерта до замовника судової експертизи за роз'ясненням завдання дослідження після отримання процесуального документа про її призначення; роз'яснення висновку експерта після його виконання тощо.

Процесуальну взаємодію керівника експертної установи й експерта втілено в дорученні останньому проведення судово-ветеринарної експертизи. Керівник спеціалізованої експертної установи може ініціювати залучення інших фахівців до проведення комісійної судово-ветеринарної експертизи або комплексної судової експертизи (наприклад, ветеринарно-біологічної, ветеринарно-молекулярно-генетичної, ветеринарно-трасологічної та ін.). Непроцесуальні відносини між керівником і судовим експертом полягають у їхніх службових повноваженнях.

Взаємодія судових експертів, які проводили дослідження під час проведення комісійних або комплексних судових експертиз, ґрунтується на рівноправ'ї та незалежності членів комісії та має неформальний міжособистісний характер. Спільну діяльність усіх сторін взаємодії слід спрямувати на надання допомоги одна одній для повноцінного виконання своїх професійних обов'язків.

180 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

181 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

182 Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

183 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

Влучним вважаємо виокремлення А. О. Полянським двох груп принципів взаємодії судово-експертних установ із правоохоронними органами: загальноправових (гуманізму та законності) і спеціальних (організаційної невідповідності, компетентності, взаємного інтересу тощо)¹⁸⁴.

У межах нашого дослідження важливими є такі принципи взаємодії суб'єктів призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи:

- дотримання законності суб'єктами взаємодії під час виконання покладених на них функцій;
- організаційна роль уповноваженої(-го) особи (органу), яка (який) проводить досудове розслідування, під час призначення експертизи й вилучення об'єктів дослідження;
- розмежування компетенцій суб'єктів взаємодії. Кожен із них діє лише в межах наданих йому прав і повноважень, що припускає самостійність експерта у виборі методик дослідження та його незалежність під час проведення експертизи й укладання висновку експерта;
- узгодженість дій суб'єкта призначення експертизи (залучення експерта) і судового експерта (членів експертної комісії);
- максимально повне ознайомлення експерта з обставинами події та конкретною слідчою ситуацією в межах предмета експертного дослідження. Це необхідно для орієнтування судового експерта під час визначення завдань дослідження, об'єктів, виокремлення їхніх інформаційних полів, визначення технологічних

схем і оцінки результатів дослідження;

- максимальне ознайомлення уповноваженої(-го) особи (органу), яка (який) проводить досудове розслідування, із можливостями науково-технічних досліджень конкретних об'єктів, ефективністю альтернативних експертних методик за обов'язкового врахування перспективи розвитку слідчої ситуації.

Наголошуємо: якщо судово-ветеринарну експертизу проводять у спеціалізованій експертній установі, то керівник установи (керівник структурного підрозділу), організовуючи дослідження та зважаючи на питання, поставлені на розв'язання судовому експертові, самостійно визначає судових експертів, яких необхідно залучити до її проведення (за умови, що ініціатор не назвав конкретного судового експерта (експертів)). Наприклад, до проведення судово-ветеринарної експертизи залучають судово-ветеринарного експерта або комісію судово-ветеринарних експертів (як носіїв спеціальних ветеринарних знань). Натомість до проведення комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи залучають судово-ветеринарного експерта (носія спеціальних ветеринарних знань) і судово-біологічного експерта (носія спеціальних біологічних знань) та фахівців інших видів експертиз.

II етап. Проведення досліджень судовим експертом із застосуванням спеціальних ветеринарних знань

Другим етапом в організації судово-ветеринарної експертизи є проведення досліджень судовим експертом із

184 Полянський А. О. Знач. твір. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9878f381-57f1-4bfa-b84c-7418ddb59fef/content> (дата звернення: 02.03.2023).

використанням спеціальних ветеринарних знань.

Упродовж цього етапу судово-ветеринарний експерт:

- ознайомлюється з процесуальним документом про призначення експертизи, а також іншими матеріалами кримінального провадження (матеріалами справи в інших видах судочинства), що стосуються предмета дослідження;
- за потреби скеровує своє клопотання суб'єктові призначення експертизи (залучення експерта) про надання додаткових матеріалів, необхідних для укладання висновку експерта, або про проведення слідчої дії за його участю;
- проводить науково-обґрунтоване дослідження об'єктів (відповідно до стадій: підготовчої (попереднього дослідження), аналітичної (роздільного дослідження), порівняльної, синтезуючої (оціночної)¹⁸⁵);
- складає висновок експерта за результатами проведеної експертизи¹⁸⁶.

III етап. Дослідження, оцінка й перевірка висновку судового експерта уповноваженою(-им) особою (органом), яка (який) призначила(-в) судово-ветеринарну експертизу або залучила(-в) судового експерта

Під час *третього, завершального етапу* уповноважена(-ий) особа (орган), що призначила(-в) судову експертизу у кримінальному судочинстві або залучила(-в) судового експерта в інших видах судочинства, оцінює і перевіряє висновок експерта шляхом отримання роз'яснень від судово-ветеринарного експерта або його допиту в суді; призначає додаткову або повторну судово-ветеринарну експертизу (за потреби); ознайомлює сторону захисту із висновком судового експерта, якщо судово-ветеринарного експерта залучала сторона обвинувачення.

Висновок експерта визнано джерелом доказів, на підставі якого суд визначає наявність (відсутність) фактичних даних або обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (ст. 84 КПК¹⁸⁷, ст. 76 ЦПК¹⁸⁸, ст. 73 ГПК¹⁸⁹, ст. 72 КАС¹⁹⁰).

185 Яценко І. В. Стадії експертного дослідження та їх застосування у судово-ветеринарній експертизі трупів тварин. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 1 (26). С. 52–78. DOI: [10.32353/khrife.1.2022.04](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2022.04) (дата звернення: 02.03.2023).

186 Яценко І. В., Дереча Л. М., Парилівський О. І. Особливості структури висновку судово-ветеринарного експерта за результатами дослідження трупа тварини з ознаками насильницької смерті. *Там само*. 2020. Вип. 21. С. 615–639. DOI: [10.32353/khrife.1.2020.44](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.44) (дата звернення: 02.03.2023).

187 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

188 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

189 Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

190 Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

Отже, виокремлення особливостей гносеологічної характеристики стадій призначення й проведення судово-ветеринарної експертизи дало змогу розкрити їхнє процесуальне значення під час досудового розслідування та судового слідства правопорушень щодо тварин, а також окреслити шляхи її вдосконалення завдяки взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності на кожній зі стадій призначення, проведення й оцінки судово-ветеринарної експертизи.

Висновки

Судово-ветеринарну експертизу призначають і проводять у три етапи: 1) підготовка матеріалів і призначення судово-ветеринарної експертизи (залучення судового експерта) уповноваженою(-им) особою (органом); 2) проведення досліджень судовим експертом із застосуванням спеціальних ветеринарних знань; 3) дослідження, оцінка й перевірка висновку судового експерта уповноваженою(-им) особою (органом), яка (який) призначила(-в) судово-ветеринарну експертизу або залучила(-в) судового експерта.

Підготовка матеріалів і призначення судово-ветеринарної експертизи містить такі стадії: 1) ухвалення уповноваженим суб'єктом рішення про призначення судово-ветеринарної експертизи; 2) виокремлення конкретного предмета судово-ветеринарної експертизи; 3) визначення категорії судово-ветеринарної експертизи за процесуальними ознаками; 4) визначення черговості призначення судово-ветеринарної експертизи сукупно з іншими судовими експертизами; 5) обрання часу проведення судово-ветеринарної експертизи; 6) підготовка вихідної інформації, отримання об'єктів і зразків для проведення судово-ветеринарної експертизи; 7) обрання

суб'єкта проведення судово-ветеринарної експертизи; 8) винесення процесуального документа про призначення судово-ветеринарної експертизи; 9) скерування процесуального документа про призначення судово-ветеринарної експертизи, об'єктів дослідження та зразків суб'єктові її проведення; 10) визначення доцільності присутності учасників процесу під час проведення судово-ветеринарної експертизи; 11) взаємодія суб'єктів призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи.

Основними принципами взаємодії суб'єктів призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи на кожній зі стадій є: 1) дотримання законності суб'єктами взаємодії під час виконання покладених на них функцій; 2) організаційна роль уповноваженої(-го) особи (органу), яка (який) проводить досудове розслідування, під час призначення експертизи й вилучення об'єктів дослідження; 3) розмежування компетенцій суб'єктів взаємодії. Кожен із них діє лише в межах наданих йому прав і повноважень, що припускає самостійність експерта у виборі методик дослідження та його незалежність під час проведення експертизи й укладання висновку експерта; 4) узгодженість дій суб'єкта призначення експертизи (залучення експерта) і судового експерта (членів експертної комісії); 5) максимально повне ознайомлення експерта з обставинами події та конкретною слідчою ситуацією в межах предмета експертного дослідження. Це необхідно для орієнтування судового експерта під час визначення завдань дослідження, об'єктів, виокремлення їхніх інформаційних полів, визначення технологічних схем і оцінки результатів дослідження; 6) максимальне ознайомлення уповноваженої(-го) особи (органу), яка (який) проводить досудове

розслідування, із можливостями науково-технічних досліджень конкретних об'єктів, ефективністю альтернативних експертних методик за обов'язкового врахування перспективи розвитку слідчої ситуації.

Підбиваючи підсумки викладеного вище, пропонуємо наведене далі.

1. Із метою економії часу одразу прописувати дозвіл про застосування руйнівних методів дослідження у процесуальному документі (ухвалі або постанові) про призначення судово-ветеринарної експертизи.

2. Доповнити частину 2 статті 242 «Підстави проведення експертизи» Кримінального процесуального кодексу України пунктами 7 і 8 такого змісту:

«7) установлення причини смерті тварини;

8) з'ясування тяжкості шкоди та характеру тілесних ушкоджень, заподіяних здоров'ю тварини».

3. Доповнити статтю 107 «Збирання матеріалів для проведення експертизи» Цивільного процесуального кодексу України і статтю 105 «Збирання матеріалів для експертного дослідження» Кодексу адміністративного судочинства України частиною п'ятою, статтю 102 «Збирання матеріалів для проведення експертизи» Господарського процесуального кодексу України — частиною шостою такого змісту:

«На вимогу учасника справи — замовника судової експертизи, який залучив судового експерта самостійно, залучений судовий експерт зобов'язаний негайно повернути матеріали й інші документи, використовувані ним для проведення судової експертизи».

4. Доповнити частину 1 статті 105 «Обов'язкове призначення експертизи судом» Цивільного процесуального кодексу України пунктом 4 такого змісту:

«4) причину смерті, характер і ступінь тяжкості шкоди, завданої здоров'ю тварини».

Epistemological Characteristic and Procedural Significance of Steps and Stages of Appointing and Conducting Forensic Veterinary Examination

Ivan Yatsenko

The Research Purpose is to single out epistemological characteristics of steps of appointing and conducting forensic veterinary examination and to reveal their procedural significance for pre-trial investigation and trial of cases concerning animals. It has been proven that these steps differ by subject, purpose, methods and include their own components: 1) preparation of materials and appointment of forensic veterinary examination (adopting a decision on forensic examination appointment; singling out forensic examination subject; defining forensic examination category according to procedural features; order of its performance, choosing time for its conduct; preparing source information; obtaining objects for subsequent research; selection of conducting subject; issuance of a procedural document on forensic examination appointment and the accused's (suspect, defendant) familiarization with its content; determining expediency of the participants' presence in the process while forensic examination; sending the procedural document on forensic examination appointment and research objects to the conducting subject; interaction between subjects involved in appointment and conduct of forensic examination); 2) carrying out research by a forensic expert using specific veterinary expertise; 3) research, evaluation and verification of the expert conclusion (seeking clarifications from a forensic expert or interrogating him/her in court; appointment of additional examination or re-examination (if needed); acquainting

the parties with the expert conclusion). The research methodological basis is the systematic approach (general scientific and special scientific methods).

Keywords: forensic veterinarian; stages of appointing and conducting forensic veterinary examination; forensic examination appointment subject; stages of materials preparation for forensic veterinary examination; epistemological characteristic.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Автор вніс свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

References

- Azarov, Yu. I. (2016). Shchodo okremykh pytan pryznachennia ta provedennia ekspertyzy u kryminalnomu provadzhenni [Regarding certain issues of appointing and conducting forensic examination in criminal proceedings]. *Naukove zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia: problemy teorii ta praktyky*: zb. tez dop. V Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 08.07.2016). Kyiv. URL: https://www.naiiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirnuki/2016/zbirn_nayk_zabezpech.pdf [in Ukrainian].
- Bartelink, E. J., Clinkinbeard, Sh., Spessard, C., Kilmartin, A., Spangler, W. L. (2022). Documenting non-accidental injury patterns in a dog abuse investigation: A collaborative approach between forensic anthropology and veterinary pathology. *Journal of Forensic Science*. Vol. 67. Is. 2. DOI: [10.1111/1556-4029.14948](https://doi.org/10.1111/1556-4029.14948).
- Botelho, A. F. M., Machado, A. M. D., da Silva, R. H. S., Faria, A. C., Machado, L. S., Santos, H., Braga, S. D., Torres, B. B. J., Miguel, M. P., Chaves, A. R., Melo, M. M. (2020). Fatal metaldehyde poisoning in a dog confirmed by gas chromatography. *BMC Veterinary Research*. Vol. 16. Is. 1. Art. 139. DOI: [10.1186/s12917-020-02348-w](https://doi.org/10.1186/s12917-020-02348-w).
- Bradley-Siemens, N., Brower, A. I. (2016). Veterinary Forensics: Firearms and Investigation of Projectile Injury. *Veterinary Pathology*. Vol. 53. Is. 5. DOI: [10.1177/0300985816653170](https://doi.org/10.1177/0300985816653170).
- Briukhan, S. F. (2021). Problemni pytannia pidhotovky materialiv dlia provedennia sudovo-pocherkoznavchykh ekspertyz [Problematic issues of materials preparation for conducting forensic handwriting examinations]. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*: zb. mat-liv mizhnar. nauk.-prakt. konf. polilohu (Kharkiv, 15–16.04.2021). Kharkiv [in Ukrainian].
- Campos Fonseca Pinto, de A. C. B., Massad, M. R. R., Ribas, L. M., Baroni, C. O., Tremori, T. M., Reis, S. T. J., Rocha, N. S. (2017). Complete cardiac and bronchial avulsion in a dog: Post-mortem computed tomography and forensic necropsy analysis. *Journal of Forensic Radiology and Imaging*. Vol. 8. DOI: [10.1016/j.jofri.2016.11.006](https://doi.org/10.1016/j.jofri.2016.11.006).
- Cooper, J. E., Cooper, M. (2021). Veterinary involvement in forensic medicine. *The Veterinary Record*. Vol. 189. Is. 6. DOI: [10.1002/vetr.1004](https://doi.org/10.1002/vetr.1004).
- DeLay, J. (2017). Postmortem findings in Ontario racehorses, 2003–2015. *Journal of Veterinary Diagnostic Investigation*. Vol. 29. Is. 4. DOI: [10.1177/1040638717700690](https://doi.org/10.1177/1040638717700690).
- Fukushima, A. R., Peña-Muñoz, J. W., Leoni, L. A. B., Nicoletti, M. A., Ferreira, G. M., Delorenzi, J. C. M. O. B., Ricci, E. L., Brandão, M. E., Paula Pantaleon, de L., Gonçalves-Junior, V., Waziry, P. A. F., Maiorka, P. C., Souza Spinosa, de H. (2022). Development, Optimization, and Validation of Forensic Analytical Method for Quantification of

- Anticholinesterase Pesticides in Biological Matrices from Suspected Cases of Animal Poisoning. *Toxics*. Vol. 10. Is. 5. Art. 269. DOI: [10.3390/toxics10050269](https://doi.org/10.3390/toxics10050269).
- Hannah, H. W. (1993). The Impact of Animal Welfare and Animal Anti-Cruelty Laws on Veterinarians. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*. Vol. 23. Is. 5. DOI: [10.1016/s0195-5616\(93\)50139-0](https://doi.org/10.1016/s0195-5616(93)50139-0).
- Hladilina, O. V. (2018). Pryznachennia sudovomedychnykh ekspertyz: problemy ta perspektyvy [Appointment of forensic examination: problems and perspectives]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. № 2. T. 2 [in Ukrainian].
- Hloviuk, I. V. (2016). Rozghliad slidchym suddeiu klopotannia pro zaluchennia eksperta [The consideration an application for involvement of expert by investigating judge]. *Eurasian Academic Research Journal*. № 2 (02). URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8544/%d0%93%d0%bb%d0%be%d0%b2%d1%8e%d0%ba%20%d0%b7%d0%b0%d0%bb%d1%83%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d0%b5%d0%ba%d1%81%d0%bf%d0%b5-%d1%80% d1%82% d0% b0 .pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
- Hsiou, Ch.-L., Hsu, Ch.-Ch., Liao, P.-W., Yang, F.-H., Lee, A. N., Huang, W.-H. (2022). Forensic Death Investigations of Dog Bite Injuries in 31 Cats. *Animals (Basel)*. Vol. 12. Is. 18. Art. 2404. DOI: [10.3390/ani12182404](https://doi.org/10.3390/ani12182404).
- Hull, K. D., Jeckel, S., Williams, J. M., Ciavaglia, Sh. A., Webster, L. M. I., Fitzgerald, E., Chang, Y.-M., Martineau, H. M. (2022). Fox (*Vulpes vulpes*) involvement identified in a series of cat carcass mutilations. *Veterinary Pathology*. Vol. 59. Is. 2. DOI: [10.1177/03009858211052661](https://doi.org/10.1177/03009858211052661).
- Ivanytskyi, S. O. (2021). Do pytannia pryznachennia trasolohichnoi ekspertyzy [On the issue of appointing trace evidence analysis]. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky : zb. mat-liv mizhnar. nauk.-prakt. konf.-polilohu (Kharkiv, 15–16.04.2021)*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Kipouras, P., Ovsianyukova, I. (2021). Forensic science activity in globalization context. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2021. Issue 3 (25). DOI: [10.32353/khrife.3.2021.12](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2021.12).
- Kliuiev, O. (2019). Improvement of forensic support: theoretical, legal and organizational aspects. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 19. DOI: [10.32353/khrife.1.2019.08](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.08).
- Kritchevsky, J. (2014). Adding evidence-based medicine to forensic evidence. *Veterinary Journal*. Vol. 199. Is. 3. DOI: [10.1016/j.tvjl.2013.10.039](https://doi.org/10.1016/j.tvjl.2013.10.039).
- Lazebnyi, A. M., Bozhuk, I. I. (2021). Aktualni pytannia pryznachennia kryminalistychnykh sudovykh ekspertyz v Ukraini [Current issues of appointment of criminal forensic examinations in Ukraine]. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka*. № 1 (41). DOI: [10.33216/2218-5461-2021-41-1-68-76](https://doi.org/10.33216/2218-5461-2021-41-1-68-76) [in Ukrainian].
- Makarenko, Ye. I., Zdor, V. M. (2019). Problemy pryznachennia sudovoi ekspertyzy u kryminalnomu provadzhenni [Problems of appointing forensic examination in criminal proceedings]. *Pravo i suspilstvo*. № 3. DOI: [10.32842/2078-3736-2019-3-1-36](https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-36) [in Ukrainian].
- Monsalve, S., Souza, de P. V., Lopes, A. S., Leite, L. O., Polo, G., Garcia, R. (2021). Veterinary Forensics, Animal Welfare and Animal Abuse: Perceptions and Knowledge of Brazilian and Colombian Veterinary Students. *Journal of Veterinary Medical Education*. Vol. 48. Is. 6. DOI: [10.3138/jvme-2019-0138](https://doi.org/10.3138/jvme-2019-0138).
- Moore, M. J., van der Hoop, J., Barco, S. G., Costidis, A. M., Gulland, F. M., Jepson, P. D., Moore, K. T., Raverty, S., McLellan, W. A. (2013). Criteria and case definitions for serious injury and death of pinnipeds and cetaceans caused by anthropogenic trauma. *Diseases of Aquatic Organisms*. Vol. 103. Is. 3. DOI: [10.3354/dao02566](https://doi.org/10.3354/dao02566).
- Neto, R. L. A. L. T., Vieson, M. D. (2020). Brain Tissue Pulmonary Embolism Due to Severe Blunt Force Head Trauma in a Dog. *Journal of Comparative Pathology*. Vol. 175. DOI: [10.1016/j.jcpa.2020.01.001](https://doi.org/10.1016/j.jcpa.2020.01.001).
- Piegari, G., Biase De, D., d'Aquino, I., Prisco, F., Fico, R., Ilsami, R., Pozzato, N., Genovese, A., Paciello, O. (2019). Diagnosis of Drowning and the Value of the Diatom

- Test in Veterinary Forensic Pathology. *Frontiers in Veterinary Science*. Vol. 6. Art. 404. DOI: 10.3389/fvets.2019.00404.
- Piegari, G., Cardillo, L., Alfano, F., Vangone, L., Iovane, V., Fusco, G. (2020). Pathological, Bacteriological and Virological Findings in Sudden and Unexpected Deaths in Young Dogs. *Animals*. Vol. 10. Is. 7. DOI: 10.3390/ani10071134.
- Polianskyi, A. O. (2021). Administratyvno-pravovi zasady vzaiemodii sudovo-ekspertnykh ustanov z pravookhoronnyym orhanamy [Administrative and Legal Principles of the Interaction between Forensic Institutions and Law Enforcement Agencies]: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Sumy. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9878f381-57f1-4bfa-b84c-7418ddb59fef/content> [in Ukrainian].
- Polishchuk, M. H. (2021). Ekspertyza yak forma vykorystannia spetsialnykh znan u tsyvilnomu protsesi [Examination as a form of use of special knowledge in civil process]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 3. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-3/30 [in Ukrainian].
- Poltava, K. O. (2020). Kryminolohichna otsinka rivnia i dynamiky zhorstokoho povodzhennia z tvarynamy v Ukraini ta napriamy yoho zapobihannia [Criminological characterization of the level and dynamics of animal abuse in Ukraine and directions of its prevention]. *Pravo i suspilstvo*. № 1. Ch. 2. DOI: 10.32842/2078-3736/2020.1-2.22 [in Ukrainian].
- Ricci, E., D'Aquino, I., Paciello, O., Whitfield, V., Ressel, L. (2022). Quantitative histologic evaluation reveals different degree of liver atrophy in cachectic and starved dogs. *Journal of Veterinary Diagnostic Investigation*. Vol. 34. Is. 6. DOI: 10.1177/10406387221128326.
- Rubini, S., Barbieri, S., Gaudio, R. M., Govoni, G., Berna, G. R., Fico, R., Lorenzini, R., Fontana, M. C., Taddei, R., Tassinari, M. et al. (2018). Veterinary forensic sciences to solve a fatal case of predation on flamingos (*Phoenicopterus roseus*). *Veterinaria Italiana*. Vol. 54. Is. 2. DOI: 10.12834/VetItf.1360.7488.1.
- Shcherbakovskiy, M. H. (2016). Oboviazkove pryznachennia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzheni [The obligatory use forensic examinations in criminal proceedings]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 16 [in Ukrainian].
- Sherbakovskij, M. G. (2005). *Sudebnye ekspertyzy: naznachenie, proizvodstvo, ispolzovanie* [Forensic examinations: purpose, conduct, use]: ucheb.-prakt. posob. Harkov [in Russian].
- Simakova-Yefremian, E. (2019). On the need for improvement of legislation regarding implementation of forensic science activities in Ukraine. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 19. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.09.
- Simakova-Yefremian, E. B. (2016). Do pytannia pro pryznachennia ta provedennia sudovoi ekspertyzy u kryminalnomu protsesi Ukrainy [To the issue of appointment and conduct of forensic examination in Ukrainian criminal procedure]. *Suchasni napriamy rozvytku sudovoi ekspertyzy ta kryminalistyky : tezy dop. nauk.-prakt. konf., prysviach. pamiati Zasl. prof. M. S. Bokariusya* (Kharkiv, 20.12.2016). Kharkiv [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2016). Intehratsiini protsesy v sudovii ekspertyzi: sutnist ta problemni pytannia kompleksnykh doslidzhen [Integration processes in forensic examination: essence and problem issues of complex researches]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 16. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/81/79/> [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2017). *Teoretyko-pravovi ta metodolohichni zasady kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen* [Theoretical-legal and methodological foundations of complex forensic research]: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Stepaniuk, R. L., Ionova, V. V. (2020). Pryznachennia sudovoi molekuliarno-henetychnoi ekspertyzy na stadii dosudovoho rozsliduvannia: problemy ta

- shliakhy yikh vyrishennia [The assignment of forensic molecular-genetic examination during pre-trial investigation: problems and ways to solve them]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E. O. Didorenka*. Vyp. 3 (91). DOI: [10.33766/2524-0323.91.307-319](https://doi.org/10.33766/2524-0323.91.307-319) [in Ukrainian].
- Stern, A. W., McEwen, B., McDonough, S. P., Viner, T., Brooks, J. W., Kagan, R., Brower, A. (2021). Veterinary forensic pathology standards. *Journal of Forensic Science*. Vol. 66. Is. 3. DOI: [10.1111/1556-4029.14683](https://doi.org/10.1111/1556-4029.14683).
- Synoverska, T. I. (2019). Mizhnarodnyi dosvid rozsliduvannia zhorstokoho povodzhennia z tvarynamy ta napriamy yoho zaprovadzhenia u vitchyznianu praktyku [International experience in investigating animal cruelty and directions for its introduction into domestic practice]. *Naukovyi visnyk publicznego ta pryvatnoho prava*. Vyp. 1. T. 1. DOI: [10.32844/2618-1258.2019.1-1.38](https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.1-1.38) [in Ukrainian].
- Tsutskiridze, M. S., Orlova, T. A., Yatsenko, I. V. ta in. (2023). Kryminalistychna kharakterystyka proiaviv zhorstokoho povodzhennia z tvarynamy. Osoblyvosti pryznachennia sudovo-veterynarnoi ekspertyzy ta orhanizatsiia dokazuvannia tsykh faktiv u kryminalnykh provadzheniakh / Yak zakhystyty tvaryn vid zhorstokoho povodzhennia: orhanizatsiini, kryminalni, kryminalni protsesualni ta kryminalistychni aspekty [Forensic characteristic of manifestations of cruelty to animals. Peculiarities of appointment of forensic veterinary examination and organization of proof of these facts in criminal proceedings / How to protect animals from animal cruelty: organizational, criminal, criminal procedural and forensic aspects]: nauk.-metod. rek. dla pidrozd. Natspolitsii Ukrainy. Kharkiv [in Ukrainian].
- Uhrovetskyi, O. P., Malanchak, V. Ye. (2018). Napriamky formuvannia suchasnoho teoretychnoho pidgruntia sudovo-ekspertnoi diialnosti v Ukraini [Directions of forming theoretical basis for forensic expert activity in Ukraine]. *Sudova ekspertyza: suchasnist ta maibutnie: zb. mat- liv kruhl. stolu* (Lviv, 25.01.2018). Lviv [in Ukrainian].
- Uvarova, N. V. (2018). Do problemy kryminalnoi vidpovidalnosti za zhorstoke povodzhennia z tvarynamy [Problems of criminal liability for cruelty to animals]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 4 (97). DOI: [10.31733/2078-3566-2018-6-138-140](https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-6-138-140) [in Ukrainian].
- Väärikälä, S., Koskela, T., Hänninen, L., Nevas, M. (2020). Evaluation of Criminal Sanctions Concerning Violations of Cattle and Pig Welfare. *Animals*. Vol. 10. Is. 4. DOI: [10.3390/ani10040715](https://doi.org/10.3390/ani10040715).
- Viner, T. C., Kagan, R. A., Lehner, A., Buchweitz, J. P. (2022). Anticoagulant exposure in golden eagle (*Aquila chrysaetos*) power line electrocution and wind turbine mortalities. *Journal of Wildlife Diseases*. Vol. 58. Is. 2. DOI: [10.7589/JWD-D-21-00144](https://doi.org/10.7589/JWD-D-21-00144).
- Yatsenko, I. (2022). Stages of expert research and their application in the forensic veterinary examination of animal carcasses. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2022. Issue 1 (26). DOI: [10.32353/khrife.1.2022.04](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2022.04).
- Yatsenko, I. V. (2021). *Metodyka sudovo-veterynarnoho doslidzhennia tvaryn z metoiu vstanovlennia yikh kalitstva* [Methodology of animals' forensic veterinary examination for establishing their mutilation]. Kharkiv [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V. (2022). Predmet sudovo-veterynarnoi ekspertyzy ta yoho znachennia v teorii i praktytsi sudovoi ekspertyzy [Subject of forensic veterinary examination and its significance in the theory and practice of forensic examination]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seria Pravo*. Vyp. 73. T. 2. DOI: [10.24144/2307-3322.2022.73.55](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.55) [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V. (2022). Problemy ukladannia upovnovazhenoiu osoboju postanovy pro pryznachennia sudovo-veterynarnoi ekspertyzy ta shliakhy yikh vyrishennia [Problems of drawing up a resolution by an authorized person on the appointment of forensic veterinary examination and ways to solve them]. *Forum Prava*. Vyp. 73.

- № 2. DOI: 10.5281/zenodo.6471059 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V. (2023). Problemy vykorystannia spetsialnykh veterynarnykh znan pid chas ohliadu trupa tvaryny na mistsi podii ta shliakhy yikh vyrishennia [Problems of using special veterinary knowledge during the examination of an animal corpse at the place of the crime and ways to solve them]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 1. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/114 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V. (2023). Vplyv novitnykh naukovykh zdobutkiv Kharkivskoi naukovoï shkoly sudovo-veterynarnykh ekspertiv na efektyvnist pryznachennia ta provedennia sudovo-veterynarnoi ekspertyzy [The influence of the latest scientific achievements of Kharkiv Scientific School of Forensic Veterinarians on the efficiency of appointing and conducting forensic veterinary examination]. *Progressive Research in the Modern World: Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference* (March 2–4, 2023). BoScience Publisher, Boston, USA. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-2-4.03.23.pdf> [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Derecha, L. M., Parylovskiy, O. I. (2020). Peculiarities of the forensic veterinarian conclusion structure based on the results of research on animal corpse bearing signs of violent death. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 21. DOI: 10.32353/khrife.1.2020.44.
- Yatsenko, I. V., Kazantsev, R. H. (2022). *Pravyla sudovo-veterynarnoi ekspertyzy trupiv tvaryn* [Rules of forensic veterinary examination of animal corpses]: metod. rek. Kharkiv [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Parylovskiy, O. I. (2022). *Pravyla sudovo-veterynarnoho vyznachennia stupenia tiazhkosti shkody, zapodiianoï zdoroviu tvaryny (metodychni rekomendatsii)* [Rules for forensic-veterinary determination of the severity degree of damage caused to the animal's health (methodological guidelines)]. Kharkiv [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Parylovskiy, O. I., Kolomoïets, D. K. (2019). Obgruntuvannia pytan, shcho stavliatsia v ukhvali sudu ta postanovi slidchoho pry pryznachenni sudovo-veterynarnoi ekspertyzy trupa tvaryny z oznakamy nasylnytskoi smerti vid zhorstokoho povodzhennia [Issues formation that are used in the court orders and investigator's warrant nominated of forensic veterinary examination of the animal corpse with violent death feature caused by cruelty]. *Veterynariia, tekhnologii tvarynnytstva ta pryrodokorystuvannia*. № 4. DOI: 10.31890/vtpp.2019.04.34 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I., Derecha, L. (2019). Possibilities of forensic veterinary as a new type of forensic science. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 19. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.044.
- Yatsenko, I., Kazantsev, R. (2022). Cytomorphological characteristics of necroptates of internal organs of dogs in the early post-mortem period in the aspect of forensic veterinary examination. *Ukrainian Journal of Veterinary Sciences*. Vol. 13. No. 4. DOI: 10.31548/ujvs.13(4).2022.60-74.

Яценко, І. (2023). Гносеологічна характеристика та процесуальне значення етапів і стадій призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1 (30). С. 70–111. DOI: 10.32353/khrife.1.2023.05.